

CHR. F. MONRAD

Af Kjeld Galster.

1815—52.

Christian Ferdinand Monrad var af en udpræget Præsteslægt, syv Generationer, Søn efter Fader, havde forkyndt Ordet. Omtrent ubrudt i næsten 100 Aar (1589—1682) havde de siddet i Ketting paa Als. Faderen havde været Præst i Grejs, hvor Christian Monrad blev født 1815; han døde i Mern ved Præstø 1825, da Sønnen kun var 10 Aar gammel.

Drengen blev sat i Sorø Akademis Skole, og der er ingen Tvivl om, at hans Samliv her med de historiske Minder har indvirket paa ham. Til Inspektør og Historielærer havde han *Wegener*, den senere skarpe Forkæmper for de nationalliberale Anskuelser om Slesvig, og mellem hans Klassekammerater var *Aug. Regenburg*, den senere Direktør i det slesvigske Ministerium og Forkæmper for Sprogreskripterne mellem Krigene.

1835 blev han Student og begyndte straks at undervise i Sorø; det var stærkt begrænset, hvad hans Moder, den fattige Præsteenke kunde sende. Efter at have taget anden Eksamen ved Akademiet, rejste han til København, hvor han — samtidig med at han studerede, først Teologi, senere Filosofi — underviste ved forskellige Instituter. Men i 1842 tvang en slem Nervesvækkelse ham til at afbryde baade det ene og det andet og søge Landet. Fire Aar var han borte, en Del af Tiden som Huslærer i Nexø. Her paa Bornholm — en Tid var han ogsaa hos Adjunkt Lefolii i Rønne — tilbragte han 4 Aar rigt paa aandeligt Liv og under voldsom Gæring. Han kunde føle sig rigtig vel ved under en forrygende Storm, uden Hat, med Haar og Frakke flagrende om sig, at storme frem imod Vinden over Klipperne. Han var præget af den Heineske *Weltschmerz* og *Zerrissenheit*, og en Tid stærkt optaget af Kierkegaard. Da han

kom tilbage i 1846, blev han ansat som Lærer i Dansk ved Mariboës Dannekvindeskole og noget efter ved hans Realskole. Han havde nu opgivet at tage nogen Embedseksamen, men uddannede sig som Lærer i Modersmaalet, lagde sig efter Islandsk ved at høre Forelæsninger herover og ved at øve sig med en Islænding.

Christian Monrads Ungdom faldt i den Tid, da de nye national-liberale Ideer fyldte de Unge Sind. Mellem Studenterne har der sikkert været faa, som var mere modtagelig for dem end han. Kampen for Danskheden i Sønderjylland, Skandinavismen og Folkets Frihed havde hans levende Interesse, og da Sejren var vundet i 1850, stod han parat til at yde sin fulde Indsats for Sagen paa samme Maade som hans fortrolige Ven, *Regenburg*.

En anden Ven, der som *Regenburg* havde — og hele Livet igennem vedblev at have stor Betydning for ham var *H. H. Lefolii**); de havde fælles Interesser og Idealer og derfor delvis fælles Aandspræg. Foruden af Danskheden var de dybt grebet af Kristendommen, og som Skolemænd var de optaget af at komme til at virke for nye, frie Skoletanker.

Paa det sidste Punkt var Monrad ogsaa paavirket af *Hans Schneekloth* og *F. A. Milo*, hans Kolleger fra Mariboës Skole.

1852—64.

I 1852 udnævnedes Monrad til Første Adjunkt (senere Kol-laborator) ved Flensborg lærde og Realskole.

Som Navnet siger, skulde den reorganiserede Skole foruden Latin- ogsaa være en Realskole, til hvilken man mente, at der var Trang i den driftige Handelsby Flensborg; med Rette: Elev-tallet steg fra 79 (1851) til 287 (1863). Til Rektor udnævntes

*) Lærer ved de lærde Skoler i Rønne og Odense. Som Rektor i Viborg (1866—92) var han den ledende i Kampen for de nye Skoletanker, der sejrede 1903. Brevene til ham og *Regenburg* (Rigsarkivet) danner Grundlaget for denne Afhandling. (Brevene til *Regenburg* er mærket ved, at Maanedene staar med Romertal, f. Eks.: 4 - XII - 1864).

R. J. Simesen, en Fysiker, der saa at sige ingen Forbindelse havde haft med den lærde Skole før.

Sproget skulde være Dansk (i nogle Fag) og Tysk (i andre).

Monrad begyndte sit Arbejde ved Skolen med store Forventninger, men han skuffedes efterhaanden. Lærerpersonalet (4 tyske og 7 danske i 1852) var fagligt set godt nok, men der var et daarligt Samarbejde, *nogen* gensidig Irritation, bitter Strid mellem Rektor og en af Lærerne (O. Fibiger), hvad der ogsaa spaltede Lærerne i to Grupper. „Gud give, at den Dag ikke maatte være alt for fjern eller dog engang maatte oprinde, da man i Fred og Ro, uden at fortæres af den altid levende Følelse af hemmelig Gæring, med let Sind kunde udføre sin Gerning“, er et Udbrud af Monrad (24—XI—1856), der giver hans Stemning.

Om Lærerne siger A. D. Jørgensen, der gik i Skolen her i disse Aar*): „De var i det hele ilde lidte og stod os overordentlig fjernt, vi syntes for dem at være de „indfødte“, hvis Sæder og Sprog, hvis Ydre og Indre vakte deres Forundring, ofte vistnok deres Forargelse. Først efterhaanden nærmede vi os til hinanden, men en virkelig Forstaaelse blev aldrig bragt til Veje“.

„Men“, fortsætter A. D. Jørgensen, „en Undtagelse gjorde Kristian Monrad, vor Lærer i dansk Sprog og i nordisk Historie. Han var ganske vist en Mand uden fremragende Evner eller grundige Fagkundskaber, men han var en fyldig udviklet Personlighed, fri for alt Pedanteri og Vigtigmageri, Lærlingenes gode Kammerat og elskværdige Fører. Gennem ham traadte det danske og nordiske Aandsliv os imøde i sin bedste Skikkelse, selv udspræget tysksindede Dreng indrømmede senere som Mænd, at Monrad havde fængslet dem ved sin Undervisning og givet dem Kærlighed til dansk Litteratur“. Han gav Drengene fuld Frihed til at udtale sig, ogsaa om politiske Spørgs-

* En Redegørelse S. 29.

maal. Der var blandt disse ikke faa Sønner af tysksindede Forældre. Hans Fordomsfrihed og Taalsomhed i Forbindelse med hans dannede og hensynsfulde Optræden gjorde et godt Indtryk paa Drengene, og der var ogsaa flere af de tysksindede, som beholdt deres Lærer i venlig Erindring.

En Mand af denne Slags maatte naturligvis ofte føle sig som en fremmed Fugl i en Skole som Flensborgs Latinskole. Her var for lidt Rum for hans frie Tanker og Virketrang.

Nogen Udløsning fandt han ved 1856 at træde til som Leder, 1859 som Eneleder af en Pigeskole. Den var hans egen, den kunde han præge helt.

Ganske vist mødte han en Del Modstand; dels naturligvis fra tysk Side. dels fra „det Embedsaristokrati, navnlig fra disse lykkelig stillede Fruer, der jo skulle have noget at bruge deres overflødige Tid til, og som i Kritik over og Røverhistorier om en Skole, som der jo kunde „være Spørgsmaal om“ for deres udmærkede Smaa, for hvem intet i Verden let vil være godt nok, finde et herligt og frugtbart Thema“ (7-IX-1862)*

Men Skolen slog godt an, voksede, saa Monrad maatte udvide og endog inddrage „min Kones yndige Hjørnestue“. (9/11 59).

En af Grunden til, at Skolen saaledes lykkedes, var Monrads Syn paa og Arbejdet for en nær Forbindelse mellem Skolen og Hjemmene: „At opsøge Forældre, Mødre især, i Børnenes Hjem, er en af de Sider ved en Skolemands Virksomhed, jeg lægger overordentlig Vægt paa. Vor i saa Henseende vantrevne Udvikling i Skoleverdenen har ogsaa ført en unaturlig, næsten ubegribelig Fremmedhed mellem Skole og Hjem med

*) Monrads Syn paa den danske Embedsstand var i det hele taget alt andet end beundrende: »Din Bemærkning om »de fine Embedskredse med deres hjerteskerende Kritik« minder mig levende om vor Tilstand her i Flensborg fra 1851—1864, hvor vi vare givne til Pris for den samme sørgelige Indflydelse i høj Grad, til ubodelig Skade for Danskheden her i Byen. Med en ædlere Aand i vor Embedsstand dengang kunde vi nu havt $\frac{3}{4}$ eller $\frac{1}{2}$ af Flensborgs Indbyggere paa vor Side, medens vi nu næppe have $\frac{1}{2}$. (18/2 71 til Lefolii).

sig. Denne Tilstand maa der raades Bod paa, naar der skal komme Liv og Varme, der atter beror paa gensidig Forstaaelse, ind i det Hele. Er det kommen saa vidt, at Forældrene ikke — hvad der laa nærmest — stadig søger Skolen, maa Skolen opsøge Forældrene, indtil den faar dem overbevist om, at Skolen ikke blot, som de ofte baade tænker og siger, er en Lærestalt, men i højeste Maade i ethvert Øjeblik tillige en Opdragelsesanstalt, fuldt saa meget som Hjemmet. En saadan omvandrende og opsøgende Virksomhed har jeg ogsaa forlængst begyndt“. (3-III-60).

Hvor højt Monrad satte Skolens Maal, kan ses af hans Udtalelser til Regensburg om Spørgsmaalet Kundskaber og Karakter (7-IX-62): „Jeg for min Del er overbevist om, at Skolerne i det Hele ikke levere saa livsfriske, kraftige og selvstændige unge Mennesker, som de kunde og burde, saavist som Samfundet er bedre tjent med sunde og kraftige *Karakterer* end med Mennesker, som Saften og Kraften for en stor Del er pint ud af, for at faa proppet en stor Kundskabsmasse ind i dem. Det er jo dog i Sandhed ikke Kundskabsmassen, der skaber den dygtige Mand, hverken den dygtige Embedsmand eller den dygtige Statsborger overhovedet. En sikker, klar, levende og fyldig Tilegnelse af et saa stort Kundskabsstof, *som hver Alder magter*, og ikke en Smule mere, men hellere, naar galt skal være, en Smule mindre, i al Fald gennem hele Ungdomsalderen saa megen Tid tilovers fra Bogen, at Barnet og Ynglingen kan tilfredsstille den levende Trang til at indsuge Livets Mangfoldighed, til ogsaa at leve i og med Naturen og med Menneskerne — det er alt dette . . . der *skal give saadanne Ynglinger som Fædrelandet kan have berettiget Haab* om engang ville blive Mænd af en Slags, det saa højlig trænger til. Jeg for min Del tænker i det mindste altid med ligesaa megen Forbavselse som Sorg paa, hvor faa af dem, der fortjener Navn af „Mænd“, 14 Kampens og Trængselens Aar have formaaget at skabe, tilmed hernede paa Landegrænsen, som synes mig,

naar Ungdomsdannelsen havde været og var, som den burde, maatte være en sand Planteskole for Kraft, Højsind og selvopofrende Kærlighed til Fædrelandet“.

Det, at Monrad havde faaet sin egen Skole at lede, havde altsaa givet Afløb for den Virketrang, som ikke kunde tilfredsstilles i den offentlige Skole. Men som Aarene gik og han følte Kræfterne vokse med Opgaven, meldte der sig ogsaa nye og større.

Engang kort før Jul 1860 gik Monrad hen i den danske Børgerskole for at høre paa Eksamen hos en ung Lærer, som der gik et vist Ry af. Forestillingen var ynkelig. „Som sædvanlig intet Spor af sandt Liv, af Ro, Klarhed, sikker Tilegnelse af et om end nok saa ringe Stof, ingen Glæde over det, der sysles med, hverken hos Lærer eller Børn, en alt ødelæggende Higen efter at udfolde en omfattende Kundskab, som, naar alt kommer til alt, ikke en eneste har tilegnet sig“. (5-II-61).

Af Provsten, Skolens officielle Tilsynsmand, fik Læreren da ogsaa en Paamindelse om at gøre sine Sager bedre en anden Gang (som Monrad oftere har hørt det ude paa Landet).

„Men hvad i al Verden nytter det, at en Tilsynsmand stadig siger: Dette duer ikke, gør det bedre til næste Gang“, naar han ikke er istand til tillige at sige: „Deri og deri ligger din Fejl, og den og den Vej maa du gaa, naar du i Sandhed vil lære Børnene noget, naar du virkelig vil drage dem opad“. Men hvorledes kan vel nogen vise denne Vej med dens tusinde Slyngninger og Forgreninger, naar han ikke selv har vandret den, ja daglig øver sig i at vandre den. Blind er Blinds Vejviser, og de falde begge i Graven. En Slægt af Ynglinger og Piger opvokser efter den anden, mere eller mindre vantrevne i aandelig Udvikling; Misfornøjelse og Misstemning hersker i Familierne, der ikke staa i nogen levende Forbindelse med Skolen, fordi vi savne en Slægt af Lærere, der har lært at gøre sig selv og andre Livet skønt ved at leve med og for Børn og Forældre og hengive sig til denne Tjeneste.

Skal Skolen udfris fra den Fornedrelsestilstand, hvor den nu ganske vist for en stor Del befinder sig, og skal der komme til at strømme nyt og friskt Liv gennem de slappe eller stivnede Lemmer, da tror jeg fuldt og fast, at Bestræbelsen frem for alt bør gaa ud paa at tilvejebringe dygtigt Tilsyn i det hele og store som i det enkelte og smaa". (5-II-61).

Monrad var saa sikker, hans Overbevisning saa brændende, Sandheden for ham hel og udelelig; han tænkte ikke paa, hvor forskellige Meninger og Overbevisninger er, ikke paa, at *en* Fremgangsmaade passer for en, en anden for en anden, og at det for mange Lærere er vanskeligt at taale Tilsyn, idet de føler det som et Overgreb og et Indgreb.

Det er tvivlsomt, om Monrad havde passet til en saadan Stilling. Ganske vist, han havde Interessen, Varmen; men hans Overbevisning var saa stærk, voldsom kan man godt sige, at han ofte ikke havde fundet de rette Ord; i nogen Grad manglede han ogsaa Evnen til at gaa ind paa andres Tankegang.

Regenburg mente imidlertid, at det gejstlige Tilsyn ikke stod til at rokke, og der skete ingen Forandringer.

Helst vilde Monrad afskediges fra Latinskolen: „Vor Skole forekommer mig mere som en Maskine, hvori der let lader sig udtage og indsætte et Hjul, end som en levende Organisme, hvor et sundt Lem ikke kan bortskæres uden Lidelse for det hele. Den Aand, der gennemtrænger den, er dog ikke og bliver aldrig min. Saa lad os hver heller gaa sin Vej og se, hvad hver for sig kan udrette“. (15-X-63).

Det, han nu ønskede helt og ubeskaaret at arbejde for, var de unge Pigers Uddannelse. Staten gør Uret mod det ene Køn: Drengene kan (i Flensborg) allerede i 6-Aars Alderen optages i Statens Skole, men for Pigerne gøres der intet. Han tænker sig saa Muligheden af, at Slesvig skulde gaa i Spidsen for en Udvikling, der nødvendigvis maa komme: at Staten ogsaa tager sig af den kvindelige Dannelse og ikke vedblivende glemmer at sørge for Mødrene, der skal opdrage de Sønner, den

skal bruge i sin umiddelbare Tjeneste. Derfor burde der oprettes en „kvindelig Central- og Normalskole“, hvor Pigerne kunde naa en Dannelse, der kunde stille dem paa Lige med de Mænd, de skal leve sammen med som Hustruer, og hvor der tillige kunde uddannes Lærerinder til at virke i det saa særprægede Slesvig. (25-VII-63).

Hvorledes Regenburg stillede sig til dette Forslag, kan ikke konstateres. Snart kom jo Begivenhederne i en saa voldsom Udvikling, at Drøftelse af slige Problemer var ørkesløs.

*

Det var med en vis Betænkelighed, Monrad fremførte disse Forslag for Regenburg, da det jo kunde synes, at han ogsaa talte sin egen Sag; „men jeg er dog kommen til den faste Tro, at det saaledes er rigtigt at tale. Thi jeg drives ikke af nogen Ærgerrighed, ikke af nogen Higen efter Fordel, Indflydelse eller hvad alt sligt nu kan være; men kun af det ene Ønske om paa bedste Maade at maatte kunne bruge, hvad Gud har givet mig, at jeg maatte kunne afbetale saa meget som mulig paa den usigelig store Gæld, hvori jeg staar, og vi alle staar, til vort Fædreland. Jeg higer ikke paa nogen Maade efter noget nyt. Jeg er inderlig glad ved den Virksomhed, jeg er i, og har fuldt op at gøre for at tilfredsstille de Krav, den stiller til mig, kan derfor med fuld Tilfredshed vedblive at virke i denne Stilling. Men jeg tror, at mine Kræfter række videre, at jeg er vokset op til at magte noget Højere, jeg ser for mit Øje, en uendelig rig Høst, men kun faa Arbejdere“. (31-XII-62).

Jeg ser ingen Grund til at tvivle paa Oprigtigheden i Monrads Fremstilling af hans Motiver til at søge en større Virkekres.

1864.

Under Krigen har Monrad oplevet de nedslaaende Begivenheder sammen med sine Landsmænd og Bysbørn, men de har

vist gjort et stærkere Indtryk paa ham end paa de fleste, paa Grund af hans heftige og lidenskabelige Sind.

Vi kan følge ham lige efter Dybbøls Fald: En preussisk Læge havde ytret, at der var Nød ude paa Feltlazarettet ved Kamppladsen; kunde de danske Familier sende noget derud, vilde det være kærkommet. „Vore Kvinder“ pakkede da i Hast ind, hvad man troede bedst: 120 à 130 Flasker Vin, en Mængde Saft, Appelsiner, Sukker, Salep, Tvebakker, Smørrebrød etc. Det blev læsset paa to Vogne, og Monrad kørte afsted med det. Det var en dejlig Nat (til d. 20. April). Bivuakbaalene blussede rundt om. Kl. 1—2 naaede de Nybøl. Intet Logi, de fik med Nød og næppe en Plads paa en Bænk, hvor de sad, til det da gedes. Først gik de hen ved Kirken. „Der laa der 4 døde Pionerer og 17 Soldater samt et Stykke af en højere Officer; tildels blodige, fordrejede Ansigter“. I Stenderup afleverede de 1, af deres Last. Derpaa til Snøgbæk, hvor de begyndte at gaa omkring paa Stuerne og faa de Saaredes Adresser, for straks at kunne skrive til deres Slægt. Inde i en Lo laa der en Del Faldne, plyndrede indtil Nøgenhed. Mellem Dybbøl Bys Ruiner var enkelte allerede vendt tilbage og gik og syslede med deres øde Hytter. En Mængde Slesvigholstenere var strømmet derud, og Luften blev Monrad for kvalm. De kørte til Broager. Her var man i Færd med at kaste en stor Grav; ved Kirken laa nogle og tredive døde Preussere, inde i Kirken to døde Danske. „Jeg blev et Øjeblik ene hos disse. Den ene især var en dejlig, kraftig Yngling; hans Øje stod endnu aabent, som om han var i Live, hans rige Haar faldt ned over hans Skulder, et Smil svævede endnu om hans Læber, han saa ud, som om han, blussende af Mod, stormede frem til Kamp. Jeg bøjede mig over ham, trykkede et Kys paa hans kolde Pande, velsignede ham og bad til Gud om Kraft til at være ham værdig — dette har jeg ikke sagt til nogen, uden til min Kone; men med dig vil jeg dele dette hellige Øjeblik. — Og saa videre omkring paa Lazaretterne og hjem.“ (21:5 64).

„I dine Forestillinger om vor personlige Stilling er du ganske paa Vildspor. Sorgen er ikke til Huse, hverken i mit Hjem eller i mit Bryst. Ombrusede af de mægtige Begivenheder hæves vi af deres Strøm, lykkelige ved at kunne yde vor Skærv i det fælles store Arbejde for at styrke Modet, lindre Lidelsen, bekæmpe de fjendtlige Magter, der rase omkring os. Lad mig tilføje, at man her hver Dag har rig Glæde af at se de mest levende Beviser paa, hvor langt det er fra, at der skulde herske Mismod eller Mistillid. Tværtimod, der lever og aander her blandt Borger og Bonde et aldrig svigtende Mod, en levende Fortrøstning til, at det altsammen snart skal blive godt igen.

Det myldrer jo her daglig af Tyskere. Flagene bølge i den sydlige Ende af Byen i Mængde over vore Hoveder, man føler jo levende Trykket af, at Dansken for Øjeblikket er under Aaget her, man maa hver Dag gaa rede til at se den sidste Rest af sin Livsgerning forstyrret — men i nogle Henseender er Trykket dog ikke saa stort, som I forestiller Eder. Det kommer jo ogsaa os Danske til gode, at Fjenden giver sig ud for at ville „befri“ dette Land, vi kende jo ikke, om end den evige Indkvartering etc. kan være byrdefuld nok, til de Udpresninger, den Overbebyrdelse, som Jylland maa sukke under . . .

Vore Kvinder ere idel Liv og Virksomhed omkring paa Lazaretterne, fremfor alle den kraftige, utrættelige Frk. Klüwer, . . . hvortil endnu et Par Lærerinder ved min Skole slutte sig. Selv har jeg ogsaa haft den Glæde ved Rejser til Rendsborg, Slesvig. Sundeved o. s. v. at kunne hjælpe lidt med til Ordningen af Understøttelserne til de Syge og Saarede, hvortil rigelige Bidrag er indstrømmede, især fra Haderslev. Det er altsaa, som du ser, intet mindre end et fortrykket Liv, vi leve.“ (20/5 64).

1864—70.

Allerede da Ulykkerne truede, da Fjenden stod i Holsten, havde Monrad taget sin Beslutning: „Det er min Hensigt, selv

om Fjenden, hvad Gud forbyde, skulde oversvømme Slesvig, at blive paa den Plads, jeg staar paa, til det yderste, navnlig selv om jeg skulde blive afskediget som Embedsmand, da at holde mig saa længe som mulig ved min Privatskole. Skulde jeg ogsaa ved Magten fortrænges fra Hus og Hjem, saa staar jeg til Raadighed til Alt. Jeg er, Gud være lovet, i Besiddelse af saadanne physiske Kræfter, at jeg tror, at jeg kunde tage en ganske god Tørn af, og jeg er jo ikke uvant med at befale og styre. Saaledes tænker jeg mig for Øjeblikket det som det Rigtigste at stille mit Bestik. Men jeg er forøvrigt til ethvert Øjeblik rede, hvis der maatte være Noget, hvori jeg bedre kunde tjene Fædrelandet end ved til det yderste at blive paa min Post og bidrage min Del til at vedligeholde Tillid og Fasthed i min Kreds.“ (Til Regenbourg. udat.)

Han afskedigedes fra sin Stilling ved Latinskolen (29/9). Alle de danske Embedsmænd i Flensborg rejste bort. Han følte, hvorledes Trykket voksede, medens „det venligsindede uaf-ladelig strømmer bort, og det fjendtligsindede mere og mere dukker op og strømmer til“ (4 - XII - 64). Vilde hans Skole kunne bevares? Vilde han selv kunne blive i Flensborg? Da en Deputation af Danske kom og ansøgte Borgmesteren om Tilladelse til Oprettelse af en privat Borgerskole (i St. f. den kommunale, der skulde nedlægges), svarede denne: „Wir müssen alles ausrotten, was an die verhasste Verbindung mit Dänemark erinnert“, og om Monrad hed det stadig: „Han skal bort, he is vél to dänisch“.

Monrad ventede, at man „skulde have slaaet hans Skole ihjel“ efter Ferien. Han ventede det ganske sikkert 1. Oktober. Saa tog han en Samtale med den tyske Provst Peters, „uden at gøre nogensomhelst Indrømmelse og uden at optræde som bedende“. Det hjalp, i hvert Fald et Stykke Tid. „Vi faa nu se, om jeg slipper over den 1. November, saa over 1. Januar o. s. fr. Du kan tro, det er en lystelig Tilværelse; men

jeg har, som du ved, faaet stærkere Nerver og en bredere Ryg, end jeg havde i gamle Dage“ (27/10 64).

Han blev altsaa og fortrød — trods Usikkerheden — ikke sit Valg: „Jeg kan med Sandhed sige, at det for hver Maaned, jeg kunde næsten sige for hver Uge, bliver mig vanskeligere at forsone mig med den Tanke, at jeg skulde blive nødt til at gaa herfra. Før har det altid staaet for mig, som om min Tid maatte være omme, hvis man fratager mig min Concession. I den senere Tid begynder det at arbejde sig meget stærkt frem hos mig, at jeg — selv i saa Tilfælde — maaske næppe vilde være istand til at rive mig løs; thi det kan jo ikke være anderledes, end at jeg, jo tyndere Rækkerne efterhaanden blive, desto mere føler det Ansvar, det vilde være at forlade et Sted, hvor der er saa meget at leve med og for som i Flensborg ... Skulde Ulykken være, at man skulde fratage mig min Koncession, haaber jeg sikkert nu at kunne holde min Skole sammen under en anden Bestyrer“ (28 - II - 65).

*

Monrad forstod, at skulde Slesvigerne kunne føre deres Kamp, maatte der fra Kongeriget ydes dem Forstaaelse og kraftig Støtte, og en Forudsætning for disse var Interesse for og Haab og Tro paa Sagen hos det danske Folk.

Allerede under Krigen fik han fra sin Ven Lefolii Meddelelser, der ikke tydede alt for godt (20/5 64): „Et har gjort mig ondt i dit Brev, at se, at der i din Nærhed findes en Del af den Jammerlighed, der straks taber Modet, naar en alvorligere Prøvelse kommer. Men jeg haaber jo vist, at det kun er en forsvindende Del af Folket, at den sunde Del ikke skal lade sig paavirke af disse Forknytte, men holde fast ved Haabet, rede til Trængsler indtil det yderste, om saa skal være, i Guds Navn. Dette er, synes mig, Frelsens Betingelse for den Enkelte som for Folket. Men skulde det end gaa saaledes, som Gud

forbyde, at Folket denne Gang for tidlig skulde bøje sig for Trykket, saa opgav jeg derfor ingenlunde Haabet paa Fremtiden. Jeg har selv i tidligere Tid været saa dybt nedsunken i Haabløshedens Afgrund, at jeg levende har lært, at der er Opfejning selv for det dybeste Knæk, ved Guds Naade“.

Monrad kunde vel have Brug for denne stærke Tro, dette stærke Haab, for hvad han i den følgende Tid hørte og erfarede om, hvormeget hans Livssag, Slesvig, betød for Folket (bortset fra enkelte Krese) skulde give ham Skuffelse paa Skuffelse.

„Jeg følte mig kaldet til at være med til en stor Kamp, som jeg intet Øjeblik tvivlede om, at det danske Folk vilde se paa som sin Kamp Min kyndige Ven, Regenburg, sagde til mig, at det var en stor Skuffelse; man vilde glemme Slesvig over sine smaa politiske Kævlerier. Jeg vilde dog slet ikke tro dette, men havde alligevel en stor Sorg ved at se, med hvilken Lidenskab man tvistede om den aldeles nødvendige Ændring af Fællesforfatningen, navnlig over den Maade, hvorpaa Grundtvigianerne, særlig Birkedal, der nylig havde talt saa store Ord om Kamp til det yderste og ingen Afstaaelse af Sønderjylland, tog Sagen. Da paakom der mig en stærk Trang til personlig at tale med Birkedal for at bede og besværges ham, dog ikke at glemme det, der syntes mig det Store, for det langt Ringere. Jeg kunde imidlertid ikke faa ham i Tale — han var vist syg eller fraværende — og man henviste mig da til Melby*) som en Mand, der stod ham nær. Men hvor blev jeg ikke skuffet! Navnlig mindes jeg, hvilket pinligt Indtryk det gjorde paa mig, da han afviste enhver Tanke om at hjælpe, f. Eks. til at holde nogle Skoler opret, med den Erklæring, at Bønderne havde nok at gøre med at sørge for deres egne Skoler . . . saa omtrent lød hans Svar; dog var det sikkert mere Maaden, hvorpaa han talte om vor Sag end Indholdet, der saarede mig.

*) Mads Melbye (1817—79). Præst i Agerup paa Fyen.

Siden har jeg ikke følt mig fristet til at henvende mig til nogen Grundtvigianer som saadan.“ (1 1 73).

Da Frk. Klüwer ved denne Tid havde en længere Samtale med Tscherning, ytrede han sit Mishag med, at man „vilde forlænge Slesvigs Dødskamp“, og næste Dag sendte han hende den Hilsen, at det var Synd, at saa skønne Kræfter som hendes skulde spildes paa saa slet en Sag, som den hun kæmpede for, fortæller Monrad.

Disse Forfatningsstridigheder! Disse Folkets Repræsentanter! „Man ved ikke ret, om man skal anse det for Drøm eller i Virkelighed, naar man ser denne uendelige Tryghed, hvormed Bondevenner etc. Maaned ud og Maaned ind tumle sig i disse jammerlige parlamentariske Kampe, som var der nu ikke Andet i Verden at tænke paa, som om Intet var passeret, eller som havde man nu dog, Gud ske Lov, igen faaet Ro til at snakke.“ (20/3 65).

I Julen 1864, da Monrad opholdt sig i Kolding, spurgte han nogle „værdige Borgere“, om de da for Alvor mente, at Danmark i Længden kunde bestaa med de Grænser, det nu havde. En bekorset Mand, Matador paa Stedet, svarede, smilende og glad: „Ja, hvorfor ikke! Særdeles godt!“ Endnu større Indtryk gjorde det, han derefter fik at høre i Odense under et Besøg hos Lefolii: „Den hele Stemning bedrøvede mig dybt. Thi hvad der i Odense kom mig imøde, var for mig en Afspejling af et Sind i Folket, der er saa uendelig langt fra det Sind, der kunde vække Haabet om atter at skue en Frelsens Dag, at jeg vel maa sørge og klage for Herren: O, hvor langt ere dog ikke deres Hjerter borte fra os, hvor lidet føle de dog ikke deres Trængsel, paa hvis Skuldre fremmede Voldsmænds Aag tynger“ (19/3 65). „Det var kun et sørgeligt Indtryk, jeg modtog hos dig. Jeg havde tænkt, at du med Glæde vilde have hilset Udsigten til atter at begynde Kampen i en ny Skikkelse, men traf, i Stedet for frejdigt Haab og frejdig Redebonhed, kun en Betænkelighed, som jeg for min Del ikke kan for-

staa lader sig forene med sand Tro og sandt Haab paa hvad jeg kalder Fædrelandets hellige Sag — thi Fædrelandet bestaar kun i dets enkelte Sønners Hjertelav og Villieskraft.“ (30/12 64).

*

I Slesvig var der lige efter Freden den samme matte, opgivende Stemning som i Kongeriget. En Tid saa det lysere ud, idet § 5 gjorde Haabet levende, hvad der fyldte Monrad med Glæde: „Det er, som om Tanken, „Folkets Frihed og Selvbestemmelsesret“ forplanter sig med en elektrisk Strøms Hurtighed og Kraft, og det turde endnu hænde, at Preussen gør Regning uden Vært, naar det tror, at det ingen Nød har med, at det skulde skaffe sig et lille Venetien i Nordslesvig. Det er naturligvis især i de virkelig dansktalende Egne, at den danske Folkefølelse kommer til et saa levende Gennembrud, altsaa saa snart vi komme uden for Flensborgs Porte. Men selv her, i det væsentlig plattalende Flensborg, lever Følelse af fremfor alt dog at være Dansk og Villien til kun at ville være dette paa en mærkelig Maade op; der tales nu Dansk ved hundrede Lejligheder og af Hundreder, som det før var ligefedt med Sproget, „det er ikke Sproget, det kommer an paa!“ er en gammel flensborgsk Trossætning, der imidlertid heldigvis begynder at rokkes. Skulde Gud lade den Lykke times os, at Flensborg engang i en ikke alt for fjern Fremtid vendte tilbage til Moderlandet, da vilde Følelsen af, at nu maatte man være Dansk for Alvor, ogsaa i Sproget, bryde mægtigt frem, og snart skulde vi gennem Friheden fuldt vinde denne i saa mange Henseender herlige By, denne By, der altid var saa rig paa Kærlighed i de onde Dage.“ (9/1 67).

Men det blev kun en forbigaaende Stemning i Flensborg; som Tiden gik, svandt Haabet, og allerede 8/3 68 kunde Monrad skrive: „Sæt herpaa (til Usikkerheden) en Jevning af Frafald og anden Usselhed i vor nærmeste Omgivelse, efterhaanden

som Haabet om Tilbagekomst for den almindelige Bevidsthed fjerner sig, saa vil du have en Anelse om Beskaffenheden af det Liv, man her fører“.

Under saa uheldige Forhold i Kongeriget og det snævrere Hjemland maatte Monrad udføre sit Arbejde.

*

Straks ved første Lejlighed efter Freden — i Juleferien — ilede han til København, for at undersøge, hvad der kunde udrettes. Han fik et Møde istand med nationalt interesserede Mænd til Drøftelse af Arbejdet for Bevarelsen af dansk Folkeliv i Sønderjylland. Resultatet blev Dannelsen af en Komité, der skulde skaffe Midler til at understøtte Institutioner, „af hvilke der var at vente Støtte for det danske Folkeliv og til at hjælpe til om muligt at skabe nye“. Udvalget fik Navnet *Foreningen Dannebrog*. Tømrermester *Harald Kayser* blev Formand.

Det, Foreningen tog sig af, var at støtte de Privatskoler, Efter- og Højskoler, der var i Slesvig, det var jo — bortset fra Folkeskolen i Nordslesvig — de eneste Steder, hvor Børnene kunde opdrages paa Dansk.

Her fik Monrad et betydningsfuldt Arbejde, idet han blev Forbindelsesledet mellem de Kongerigske Kredse og Sønderjylland.

Saaledes fik han virkeliggjort sit Program: at faa Folk hjemme til at arbejde for Slesvig i Slesvig.

Monrad virkede endvidere for sin Sag gennem *Pressen*, ved Artikler, bl. a. i Fædrelandet. Han har ogsaa en betydelig Andel i Oprettelsen af *Flensborg Avis*. „Det er nu afgjort, at Flensburger Anzeiger fra 1/10 [1869] af gaar over til en dansk Flensborg Avis. En saadan Overgang var efter min og efter den almindelige Overbevisning her bleven en Nødvendighed. Medens vi paa alle Maader hver Dag søge at styrke og oplive Kundskaben til Dansk her, var det en Urimelighed hver Dag

at bringe Folk vore Meninger paa Tysk og derved saa godt som aldeles udelukke dem fra enhver levende Berøring med det danske Sprog. Endnu værre var det med Omegnen, hvor Dansk endnu er Folkesprog, og hvor Fl. Anzeiger naturligvis daglig paa det sproglige Omraade arbejdede vore Fjender paa det

C. F. Monrads Skole i Flensborg

kraftigste i Hænderne. Jeg tror ogsaa, at vort paa Tysk skrevne Organ stiller Flensborg i et mere skævt Lys end nødvendigt lige over for Nordslesvigerne og Kongeriget“ (7-IX-69). —

Ogsaa med Foredrag og med Virksomhed for at fremme dansk Læsning gennem Biblioteker var Monrad ivrig. —

Da det var klart, at den danske Borgerskole vilde blive ophævet, oprettedes der en Drengeskole under Ledelse af den fra Lyksborg fortrængte Lærer A. C. C. Holdt, og mellem de to danske Skoler i Flensborg var der naturligvis det nøjeste

Samarbejde. Monrad havde Glæde af sin Skole, den gik stadig frem, men truedes (som Holdts) stadig med Forbud mod-Undervisning paa Dansk.

Vi kan lade Monrad fortælle om en Visitats ved hans Skole (18-IX-66):

„At det mindste, der tilsigtedes, var at berøve Skolerne deres danske Præg, er næppe tvivlsomt.

Saasart jeg havde ført de høje visiterende Herrer [Provst, Borgmester, to Præster] gennem den hele Række af Klasser, henvendte jeg mig til de Herrer Visitatorer: „Det vil være de Herrer bekendt, at de her befinder sig paa et Sted, hvor Tysk og Dansk leve fredeligt ved Siden af hinanden, saaledes som det desværre ikke er Tilfældet udenfor. Dette Sted er nu vel snart det eneste, hvor de Familier kunne ty hen, der ønske det danske Sprog, som de har kært, plejet og beskyttet. „Ja, tidligere havde De vel kun Dansk og danske Børn her“, afbrød Provsten mig. „Nej, D. Højvelbaarenhed, saaledes som det gaar i dette Øjeblik i denne Skole, har det gaaet i en Række af Aar før denne Tid, Dansk og Tysk jævnsides, og saaledes haaber jeg med Guds Hjælp, det fremdeles skal gaa“. Der opstod nu ligefrem Diskussion mellem Provsten og mig, hvilket dog Borgmesteren afbrød i rette Tid, idet han fordrede af Provsten, at Eksaminationen skulde begynde . . . Og nu blev der stadig eksamineret afvekslende paa Tysk og Dansk; Provsten udpegede en Mængde Børn, rettede ofte selv Spørgsmaalene o. s. v., det Hele fik en særdeles livlig Gang, og Børnene modtog stadig stor Ros. Borgmesteren forholdt sig meget tavs, men syntes at følge alt med spændt Opmærksomhed, eftersaa en Masse af de fremlagte skriftlige Arbejder o. s. v. Da han forlod Skolen, rakte han mig Haanden og udtalte sig meget anerkendende.

(Ogsaa hos Holdt gik det godt). Den hele Maade, hvorpaa denne Visitats er løbet af, har langt overgaaet min dristigste

Forventning, navnlig dette, at selv en saa voldsom Mand som Provsten ikke tillod sig et eneste Overgreb, ikke en eneste fornærmelig Ytring, tværtimod . . .

I Sandhed, naar vi tænker paa de Muligheder, der igaar Morges stode for os som Sandsynligheder, at nu maaske den sidste Time var slaaet for de to Skoler med omtrent 230 Børn, saa have vi Grund til at takke Gud". —

Monrad tog ikke megen Del i Politiken; dog skal det nævnes, at han paa Tillidsmandsmødet i 1867 var en af de faa, der holdt paa, at de nyvalgte Landdagsmænd burde aflægge Ed paa den preussiske Forfatning: Polakkerne havde nægtet det i 1848, men havde maattet opgive denne Taktik. De andre, Fler-tallet, holdt paa Nægtelsen: det varede jo ikke saa længe, inden de atter var Danske; det turde Monrad ikke gaa ud fra, Arbejdet skulde fra Begyndelsen lægges til rette paa lang Sigt.

*

Medens § 5 i høj Grad indvirkede paa de danske Slesvigeres Syn paa Fremtiden og dermed paa deres Arbejde nu og vel ofte blev en Sovepude, i hvert Tilfælde skadede det maalbevidste, holdt Monrad — gennem lyse og mørke Stunder — den *samme* Linie; ingen kunde være mere sikker paa sit Maal end han:

„I den første Tid efter Wienerfreden søgte jeg at leve mig roligt og fast ind i den Tanke, at den Slægt jeg hørte til, næppe nogensinde vilde faa Frihedens Dag at se . . ., men jeg fastholdt levende og frejdigt den Tro, at hvad der ikke var Sandsynlighed for, at *vi* ville faa at se, det skulde med Guds Hjælp vore Børn eller vore Børnebørn se, saasandt som det, vi tragtede efter, i højeste Maal stemmede overens med Sandhedens og Retfærdighedens evige Krav, som ingen Vold og ingen List kan gøre ugyldig og magtesløs — og jeg *arbejdede* frejdigt og redeligt for det Maal, der stod klart, om end fjernt, for mit indre Øje. Da viste sig pludselig paa Nordens mørke Himmel

et sælsomt, uventet Lysglimt; det var Pragfredens ligesaa overraskende som glæderige § 5. Et Øjeblik levede Haabet op, et stærkt Haab om, at maaske allerede *vi* skulde se det dages . . . Nu tyder jo atter alt hen paa, at det Hele var et Gøglespil — og saa vende vi rolig tilbage til de gamle Tanker, fuldglade over det Mellemliggende, over den ny, høje Godkendelse lige over for hele Verden, vor Ret har faaet, ved den berømte §, og over det Mærke, der er sat paa vore Fjenders Sag fra den Dag af, det bliver fuldt aabenbaret, at Tro og Love for dem ikke er til mere“. (9/1 67).

*

Men foruden den store Opgave: at bevare og fremme dansk Folkeliv i Slesvig, mente Monrad, at han havde en anden Opgave og Pligt over for hele det danske Folk (19/3 65):

„Mit Hjerte siger mig, at Herren har stillet mig saaledes, at jeg, hvorsomhelst jeg tror, at det kan nytte, skal tale, skal sige til alle danske Mænd og Kvinder, som min Røst kan naa hen til: Tro ikke, det er gjort med Lidt! *Et af to*: Enten er Danmark — og Norden — viet til Undergang — eller maa nu hver Mand gøre sin Pligt. Skal den Stump af Danmark, der er tilbage, frelses, maa hver vaabendygtig Yngling og Mand oplæres saaledes, at han kan gøre Fyldest, naar Tiden kommer, da maa hver Dreng og Pige oplæres og optugtes saaledes, at Fædrelandets Frihed . . . Bevarelsen af Fortids Minder og Fremtids Haab . . . kommer til at leve saaledes i deres Hjerter, at de med Glæde ville ofre alt for at frelse det.

Det er mig ubegribeligt, hvorledes den Stemning, som det forekommer mig, der hersker i Kongeriet, kan herske der, efter den Ulykke og Skændsel, der er overgaaet os. Det eneste Naturlige synes mig var, at der herskede en dyb alvorlig Stemning, at man i Tavshed samlede sin Kraft, lydløst og stille begyndte i alle Retninger at ruste sig til den Kamp, der tidlig eller sildig maa komme, for atter at vinde sin Ære og sin

Frihed tilbage, hvis der da overhovedet endnu er et dansk Folk tilbage og ikke blot en Skare dansktalende Mennesker, der sætte sig som deres Livs højeste Maal at tiltigge sig en uforstyrret Livsnydelse af kraftigere Naboer, der forøvrigt om kort Tid ingenlunde ville unde dem en saa skøn Lod.

En Grundstemning behersker mig stadig: en ubetinget Hengivelse i Guds Vilje Men ved Siden af denne Grundstemning, baaren og styrket af den, gaar der en brændende Attraa efter hver Dag bedre at lære at kæmpe mod Undergangen, imod Fordærvelsen, der nu breder sig over Folket og over mig som en af dette, som det synes, til Døden indviede Folk. Thi den sande Hengivelse er for mig ikke den daadløse, men den daadkraftige, ja, jeg kan med Sandhed sige, at jeg hviler i den tryggeste Forvisning om, at dette er Guds Vilje, at vi skulle værge os mod Døden til det Yderste“.

Da A. D. Jørgensen i Februar 1865 rejste i Slesvig for at samle Underskrifter til en Petition til Napoleon III, saa han med Sorg, hvorledes ingen følte noget Ansvar, den ene skød Sagen fra sig over paa den anden, Forsagthed hos fremragende Danske og tydelig Demoralisation hos forhen gode danske Mænd overfor Magthavernes Fristelser. I mange ensomme Timer, naar han tænkte over det, forekom det ham, at vi var en Slægt af blødagtige Drømmere, uden Marv og Kraft. Vi maatte hærdes. Og Fortællingen om den blødagtige Landgreve randt ham i Hu: Han lod altid sine Hoffolk raade, indtil han engang forvildede sig ind i Skovsmedjen i Bukla og her blev hærdet til Staal. Smeden, fortælles der, hamrede paa sit Jern, saa Gnisterne føg Landgreven om Ørene, idet han uafbrudt sang: „Bliv haard, Landgreve, bliv haard som dette Jern“.

Medens Rigsraadet (November 1864) drøftede, om man skulde acceptere Wienerfreden, eller Kampen skulde føres videre, lod Paludan-Müller sin Stemme høre i den Diskussion,

*) En Redegørelse. S. 111—12.

der optog alle danske Hjem: Opgivelse eller Fortsættelse af Kampen, med „Fremtidsmaalet“:

Kroner Lykken Enden,
 Har jeg først de tre,
 Drengen, Pigen, Vennen,
 Svinder al min Ve.
 Da til Lucens Toner
 Blusser Bavn og Baal.
 Slesvigs Land genvundet
 Det er Danmark Maal.

A. D. Jørgensen, Paludan-Müller og Monrad udtrykker Tanken paa forskellig Maade. Men Fremtidsmaalet er det samme.

1870—71.

Med voldsom Længsel saa man hen til den Dag, da det store Sammenstød mellem Preussen og Frankrig vilde komme. Det maatte ske snart, Preussens første Hærfører havde jo sagt: Der kan ikke blive varig Fred i Europa, før der i Hjertet af dette er opstaaet en Magt, der er stærk nok til at kunne forbyde alle andre at føre Krig. Denne uhyre Kamp — Kampen mellem Folkefrihed og Folkeundertrykkelse, kaldte Monrad den — skulde bringe Friheden, det troede man saa sikkert.

Det er da ogsaa med Jubel, Monrad hilser Krigsudbruddet:

„Saa er altsaa det store Øjeblik kommen, da Terningerne kastes om Liv eller Død for Folkeslag som for de Tusinder af Enkeltmænd. Hvilken Haabets Jubel, der hersker her, kan du forestille dig. Gud give nu, i sin Naade, den Sag, der er Folkenes og Frihedens, Sejer og Lykke.“ (16 - VII - 70.)

Han tager ligesom Forskud paa Sejren ved at forudsætte Mistrøstighed og Ængstelse hos Fjenden: „Det vrimler naturligvis her af Krigstilberedelser, da det jo er en Selvfølge, at Preusserne vil se at holde Als saa længe som muligt. Men der er ingen ret Liv og Tillid hos dem; Officererne tilstaa rentud, at de ere fuldstændig overrumplede af Frankrig og derfor,

navnlig i Begyndelsen, maa være forberedt paa at trække det korteste Straa. Med deres Geværers Omdannelse, ytrede for et Par Dage siden en Artilleriofficer, at de vare 10 Maaneder tilbage.“ (23/7 70).

Efter Nederlaget ved Sedan var Omslaget saa meget større: „Hvis Frankrig, som det synes, ingensteds faar Hjælp, maa dets fuldstændige Nederlag vel nu anses for temmelig givet. Hvilken sørgelig Fremtid gaa vi saa ikke imøde, vi og hele Europa (28/9). Naar skal dog det evige Myrderi i Frankrig ophøre? Det er en rædselsfuld Krig, og som det synes mig, uden nogen sand Højhed i Kampen fra fransk Side. Og hvilke forfærdelige Følger vil der ikke udvikle sig, baade af den vilde Kamp selv og af Europas Ørkesløshed! I Sandhed, alt, hvad vi have haabet, er nu snart opløst i Intet!“ (12/10).

Frankrigs sejge Modstand ved Forsvaret af Loire gav ham atter noget Haab: „Jeg deler i fuldeste Maal din Glæde over at se, hvilken Kraft det franske Folk udfolder. For 3 Maaneder siden den fortærende Tanke, at det var et vanæret Folk! — og nu den opløftende Tanke, at, har dette Folk fejlet stort, saa har det ogsaa sonet Brøden, som maaske aldrig noget Folk før, saa vi endnu tør have et levende Haab om, at Frihedens og Menneskelighedens Sag dog maaske allerede i den nærmeste Fremtid atter kan fremgaa til Sejr. O, at Gud i sin Naade vilde lade os se en saadan Dag!“ (7/12)

Men Efterspillet til Krigen blev værre end hans værste Anelser: „Tanken er nærved at forvirres under alle disse Rædsler, hvis Vildhed bestandig bliver større. Kommunarderne synes jo at have været nogle rene Sinker i Sammenligning med Versaillesropperne, der nedskyde afvæbnede Fanger i Tusindvis uden Lov og Dom. Hvilken Udsæd for kommende Dage!“ (3/6 71).

Ved Frankrigs Nederlag havde Folkeundertrykkelse sejret over Folkefrihed (som Monrad udtrykte det). Der var nu ingen Udsigt til, at Retten foreløbig kunde sejre over Uretten, og ved

det Skel, som Krigen satte, kastede Monrad da et Blik tilbage paa Fortiden og frem mod Fremtiden: „Kun lidet er opnaaet af, hvad vi haabede, naar vi se hen til de ydre Forhold. Men se vi hen til det indre, tror jeg endda ikke, at der er udrettet saa ganske lidt, og vil Gud engang i Naade sende os Solskin og Regn, saa skal det nok vise sig, at der er nedlagt en Sæd, der vil være istand til at skyde frodigt frem og sætte baade Blomster og Frugt. — Vil det nye Aar bringe os nogen Opfyldelse af vort nærmeste store Haab? Jeg tror det ikke. Men ét har jeg et levende Haab om, det, at al den Skændsel, det gamle Aar var Vidne til, for at Kongers og Stormænds Lidenskaber — og ganske vist for en Del Folkenes med — kunde tilfredsstilles, vil hjælpe mægtigt med til at bringe Samfundet ind paa bedre og frugtbarere Udviklingsveje. Lad os da træde ind i det nye Aar med godt Haab og godt Mod.“ (22/1 71).

Som Skuffelsen over § 5 har heller ikke Frankrigs Nederlag, som han følte som Nederlag for sine Ideer og Idealer, nedslaaet hans Tro og Arbejdsmod.

1871—78.

Om Stillingen nu efter Frankrigs Nederlag i Modsætning til før skriver Monrad (14/4 73):

„I de første Aar, da vi savnede baade Tale- og Forsamlingsfrihed, maatte vi navnlig indskrænke vor Virksomhed for Skolen, for Pressen o. l. Der var ogsaa dengang hos alle en mere eller mindre fast Tro paa, at vi snart skulde blive udfriede. Jeg hævdede altid, at vi maatte indrette os paa en langvarig Kamp, handle som om Slægter kunde synke i Graven, inden Frihedens Dag oprandt. Men jeg fandt kun i ringe Grad Øre for saadan Tale. Saa kom 1870 og rev alle Bindet fra Øjnene. Nu var det klart, at vi e n t e n aldeles maatte opgive enhver Tanke om Genforening af alle Danske — og mange flere end der aabent vil vedkende sig det, har, saavidt jeg skønner, gjort

dette — eller at vi maatte indrette os paa en meget langvarig Kamp.“

*

I denne var det livsvigtigt, hvorledes man hjemme stillede sig, hvilken Hjælp og Støtte man ydede. „For mig og mine nærmeste Medstridende herovre turde det blive et vigtigt og afgørende Aar. Thi jeg tror sikkert, at det i Aar maa komme til Afgørelse, om man fra Kongeriget af vil tage en saadan Del i vor Grænsekamp, at der virkelig kan udrettes noget; Tegnene har i det sidste Aar ikke været gode.“ (6/1 72).

Da Aaret omtrent er gaaet, maa han fastslaa, at hans ringe Forventninger havde været berettigede: „Underfuldt har Gud ført mig, i Dages Tal har han ladet mit Helbred styrkes og givet mig svage og i Grunden ængstelige Mand Kraft til at tro og haabe, saa jeg ikke veg tilbage for alle de Vanskeligheder, der stillede sig imod min Gerning. Ikke ringest blandt de store Vanskeligheder er den Lunkenhed, der fra vort Folks Side i det Hele viser sig for en Kamp, som gælder dets eget højeste Tarv. At der er en saadan Mangel paa virksom Deltagelse, er mig stadig en Gaade. Jeg forstaaer jo saa godt, hvorledes den store Mængde kan lade sig daare og henrive af de lokkende Røster, der indbilder den, at det blot ligger i Samfundets Ordning, at ikke alle leve lige godt og herligt, og at det at leve et mageligt og lystigt Liv er Menneskets eneste rette Maal. Men jeg ved jo dog ogsaa, at der er saare mange, som skyder enhver Delagtighed i et saadant Livssyn fra sig, og det er dem, jeg ikke kan forstaa i deres Forhold til vor Kamp. Jeg har jo selv levet i Kongeriget paa en Tid, da det gjaldt om at støtte Sønderjyderne (i Fyrretyverne), og jeg mindes godt de Følelser, der da bevægede En. Men jeg vil ikke gaa videre heri. Jeg fastholder ogsaa her Haabet og Troen, det Haab, at det mindre er Mangel paa god Vilje end paa tilstrækkelig Oplysning, og den Tro, at det dog maaske vil blive bedre, inden det bliver for silde.“ (9/10 72).

Heller ikke Forholdene i „Landet“ var gunstige for Monrads Livsopgave: at skabe bevidst og kraftigt Danskhed, at oplive Folkeanden ved andre Midler end Politik; Ungdommen rejste jo ud, bort fra deres Hjemstavn, og Striden mellem Edsnægterne og Edstilhængerne gjorde Jordbunden gold.

*

Det var derfor ikke meget, der kunde udrettes.

Monrad var stadig Foreningen Danebrogs højt betroede Tilidsmand dernede. Den Sum, der indkom (fra hele Landet altsaa) til det kulturelle Arbejde, var beskeden: 10—12000 Kr. om Aaret, og det var da Monrad, der kom med Forslag til Budgettet og saaledes vel i Realiteten fordelte Summerne.

I 1872 fik han flere dygtige fynske Præster til at komme derned og tale. Besøgene var vellykkede, men der skete intet videre det næste Aar.

Flensborg Avis tog meget at hans Tid. Det udenrigspolitiske Stof redigerede han vist til Stadighed, og ofte maatte han ogsaa tage hele Redaktionen. Han gav A. C. C. Holdt Idéen til „Nordslesvigsk Søndagsblad“, der skulde ledsage alle de sønderjydske Aviser som gratis Tillæg og skulde indeholde lødigt dansk Stof til Folkelæsning.

I 1869 valgtes han til Kirkeældste i Marie Sogn og søgte som saadan — i Strid med den tyske Præst — at faa genoprettet en dansk Menighed; men forgæves.

*
•

Nævnes skal ogsaa her hans Iver for at skaffe og bevare værdifulde unge Kræfter i Sagens Tjeneste.

14-IX-1862 havde han til Regensburg skrevet følgende om den unge A. D. Jørgensen:

„Først vilde jeg henlede din Opmærksomhed paa et ungt Menneske, som jeg i flere Aar har kendt og sat stor Pris paa, men dog først i det sidste Aar faaet Lejlighed til at se ret dybt

ind i. Han hedder Adolph Jürgensen og er en Søn af Farver J. i Graasten, fra gammel Tid af en af det danske Partis Støtter der paa Stedet. Han er opvokset under en vistnok ædel Faders Kamp for det Tilsidesatte og Undertrykte. Indtrykkene, han fra Barnsben af har indsuget, har opfostret hos ham en brændende Fædrelandskærlighed, der har parret sig med en ligesaa dyb og levende som fri og selvstændig religiøs Tro, lutret og styrket gennem indre Kampe, som kun faa gennemgaa dem. Han er derfor i Besiddelse af en Rigdom, en Dybde og en Klarhed i Tanken, der er forbavsende, og har her udviklet sine herlige Anlæg ved ivrigt og grundigt Studium i flere Retninger. Han var for nogle Aar siden her i Latinskolen, men den aandløse Behandling, navnlig af Sprogundervisningen, især Latin, gjorde ham, siger han, indtil Væmmelse ked af det, saa han forlod dette hele aandelige Sejgpineri, for ikke mere at vende tilbage til det. Men det højere Liv var vaagnet hos ham og rørte sig for stærkt til ikke at maatte plejes ydermere. Han vendte da tilbage og tog efter kort Tids Forløb Afgangseksamen for Realskolen med Udmærkelse — det lykkedes mig at sætte igennem, at man tillod ham at gaa op til den, efter at have været, jeg tror 3 Maaneder i 6. Realklasse og omtrent ligesaa længe i 7., og Eksamens Udfald godtgjorde paa det mest glimrende, hvad jeg i Lærermøderne med den største Sikkerhed havde paastaet om ham. [Blev Lærer hos Milo og Schneekloth]. Da jeg ifjor atter var i København og spurgte, hvordan det gik, svarede Milo: „Han er e^f af de sjældne Mennesker, der love lidet og holde meget“ (han er nemlig særdeles tilbageholden i sin hele Optræden), og Schneekloth sagde: „Det er en Perle“, og han havde Ret, han er en kostelig Perle, som der skal fredes om, at den ikke skal blive begravet og upaaagtet for sin Fordringsløsheds Skyld, men at den maa komme paa en saadan Plads, at den maa straale i sin rette Omgivelse. Ja, kære R., jeg betragter det som en Naade af Gud, at det er blevet forundt mig at komme dette unge Menneske saa usigelig

nær, som jeg er kommen ham, ved et underligt Sammenstød af Omstændigheder i fjor i Sommerferien ved et fra min Side givet Stød, der bragte ham til at aabne sit ellers saa tillukkede Indre med en Tillid og Fortrøstning, som jeg ikke har skuffet, men tværtimod i fuldt Maal betalt med en Hengivelse fra min Side, hvormed den ene kunde betales. *)

Han ønsker at komme til Flensborg, *bl. andet* for den Hjælp, som Biblioteket her vilde yde ham... Tab ham som sagt ikke af Øje, der slumrer mere end een Mulighed hos denne Yngling“.

Det blev til et Venskab og et Samarbejde, der varede Livet ud.

Den samme Interesse — og ud fra den samme Synsvinkel — viste Monrad en anden ung Slesviger, *Gustav Johannsen*.

„Da den danske Boghandel her i Byen“, fortæller Monrad,**) i 1866 truede med at gaa ind, overtalte vi Johannsen til at sætte sig ind i Boghandelsforretningen for at overtage Handelen. Han gjorde det, mest for den danske Sags Skyld i Almindelighed, som en stærk Trang drev ham til at tjene, paa hvad Maade han bedst kunde; men han fik ogsaa snart Forretningen kær. Han var i Besiddelse af en Formue, vel omtrent en 7000 M., hvilket var fuldkommen tilstrækkeligt for ham til at etablere sig. Men Handelen var jo endnu noget aldeles nyt for ham, han var jo opdraget som Lærer og havde allerede nogle Aar virket som saadan. Intet Under da, at Boghandelen ikke gav ham et tilsvarende Udbytte, og at han i Løbet af de siden hengaaede Aar har sat største Delen af sin Formue til, et Resultat, som det er saa meget lettere at forstaa, som der uafslædig fra alle Sider har været stillet de videst gaaende Fordringer til ham om at opfylde en uendelig Mængde Hverv, hvis dygtige Udførelse var af den yderste Vigtighed for den danske Sag i Slesvig.“

*) A. D. Jørgensen var Lærer i Flensborg 1863—64.

***) I et Brev til D. B. Adler, som han beder om Hjælp til G. J.

Den første, Monrad havde henvendt sig til, var, naturligt nok, Regenburg (21-III-71):

„Alt for længere Tid siden har Johannsen forberedt mig paa, at han ikke længere vilde være istand til at holde det gaaende i Flensborg, og han har nu nylig sagt mig, at han *maa* bryde af her for at undgaa en Katastrofe.

Det vilde være et overordentlig stort Tab at miste ham; thi han har i det sidste Aarstid udviklet sig stærkt i god Retning, navnlig faaet langt mere Sindighed og Ro. medens han har beholdt sit djærve Mod til at gaa frem, naar og hvor det skal være. Jeg tror, at hans Stilling som Borgerrepræsentant, i hvilken han bliver stærkt brugt i Komitéer osv., har modnet ham meget. Der turde i ham vokse en Mand op, der, støttet ved oprigtige Venner, vilde være istand til at *samle* og *forene* de spredte Kræfter i Nordslesvig — en Gerning, hvortil vi højlig trænge, og som jeg tror, at intet Sted er mere skikket til at træde i Spidsen for end Flensborg. Jeg agter derfor ogsaa paa den Rejse, jeg til Paaske tilsigter at gøre til København i Forening med ham, at opbyde alt, hvad der staar i min Magt, for at gøre ham det muligt at blive her, og jeg vilde nu bede dig, hvem han i disse Dage agter at gæste, for at søge Raad hos dig, hvad han i Kongeriget helst skulde gribe til, om at tænke over Midler til at opnaa det samme, som jeg ønsker i den Sag. Det er en Selvfølge, at jeg, inden jeg skriver dette, har overbevist mig om, at han gerne *vil* blive her, om han blot *kan*“.

Endnu et halvt Aar derefter ser det ud, som Gustav Johannsen er tabt for Sønderjylland: „G. J.s Stilling er nu bleven saadan, at han, hvis der ikke kan gøres noget særligt for ham, *maa* bryde af her og søge sig en ny Virksomhed. En saadan Begivenhed vilde være et saadant Nederlag for den danske Sag i hele Slesvig, at det er min fulde Overbevisning, at der er den største Opfordring til om muligt at søge at forhindre det. Jeg har derfor skrevet et Brev til Grosserer D. B. Adler (27-XI-71

se ovenfor). „Jeg ved i Sandhed ikke, hvorledes vi skulde kunne undvære ham“. (10-IX-72).

Der blev saa samlet en Sum sammen, og Gustav Johannsen blev gjort til Redaktør af Flensborg Avis — med et heldigt Resultat: „Det vil glæde dig at høre, at Forholdene her i Flensborg den senere Tid har udviklet sig paa en altid mere tilfredsstillende Maade. Navnlig er det en stor Glæde for os alle, at G. J. føler sig saa lykkelig ved sin ny Stilling som Redaktør. Han er jo en storslaaet Karakter; at gaa og fidte med Smaahandel, stadig at være ude om sig for at tjene en Skilling, laa slet ikke for ham. Jeg tror ogsaa, at han nu arbejder ikke blot med Lyst, men ogsaa med Kraft, saa vi nu har et langt bedre Haab, end vi i den sidste Tid af hans Virksomhed som Boghandler turde have om, at Bestræbelserne for, at han maatte komme helt paa ret Køl, tilsidst skal krones — eller alt er kronede med Held“. (1-III-74).

Gustav Johannsen var reddet for Arbejdet i Grænselandet — ved Monrads Initiativ.

Da *Jens Jessen* i 1875 som ganske ung (21 Aar) skrev nogle Artikler i Flensborg Avis (15—18/12) om Nødvendigheden af at oprette Folkebiblioteker trindt om, var det en af Monrads kæreste Tanker, han fremførte, og Paavirkning har der sikkert været ogsaa paa mangfoldige andre Punkter.

Hvor hjælpsom og ivrig Monrad var efter at faa ham anbragt i den Stilling som Redaktør af Flensborg Avis, der skulde blive af saa stor Betydning, vil følgende Udtalelse vise:

„Jeg tror nu, at Jessen, naar det nægtes ham at maatte holde Skole, kunde gøre større Nytte i Flensborg end i Haderslev, ligesom jeg ogsaa mener, at der her trænges mere til en yngre Mands Hjælp, al den Stund vi, som i 17 Aar have trukket det største Læs, nu mere eller mindre stærkt nærmer os til Grænsen for Støvet's Aar, og en stor Virksomhed vilde standse, hvis der ikke i Tide arbejdedes alvorligt paa at *uddanne* en

Afløsning af os“ (26/11 1881 til Pastor J. Johansen, der havde afløst Kayser som Formand i Foreningen Dannevirke.*)

Ligesom Monrad havde bevaret Gustav Johannsen for den sønderjyske Sag, er det ogsaa ham, der har faaet Jessen knyttet til Flensborg Avis.

*

Da Monrad havde været knyttet 25 Aar til Sønderjylland og vurderende saa tilbage, kom han til dette Resultat (30-XII-76): „Det er i disse Dage 25 Aar siden, Frederik underskrev den Udnævnelse, der kaldte mig til at tjene mit Fædreland i Sønderjylland. Jeg ved, hvor stor Del du havde i, at jeg fik denne Kaldelse, og jeg nyttar denne Lejlighed til endnu engang af Hjertet at takke dig derfor. Thi mit Liv har ved den faaet et langt fyldigere Indhold, derom er jeg fuldt overbevist, end om jeg var bleven i København og da rimeligvis havde endt som privat Skolestyrer, om jeg ellers havde naaet det. Mange synes jo, at Aarene siden 1864 maa have været svære, og det er ogsaa vist, at de i mange Henseender har været det i høj Grad, navnlig derved, at jeg aldrig noget Øjeblik vidste, om den Dag, jeg levede, var den sidste for min Virksomhed som Skolestyrer, og derfor altid maatte være rede til at gaa strenge ydre Livsvilkaar i Møde. Vist er det ogsaa, at Udsigterne for mine gamle Dage kun ere smaa under det Livsvilkaar, jeg nu engang har valgt. Men saa har der paa den anden Side været Kraft og Bevægelse, været saa meget, der gav høj Tilfredsstillelse i Livet, at jeg priser mig lykkelig for den Lod, der blev mig til Del.“

Men at der udrettedes alt for lidt for det kulturelle Arbejde, kunde og vilde han ikke skjule for sig, og Dagen efter at han saaledes (for Regensburg) havde skildret sit Syn paa Fortiden, gav han sit omspændende *Program for Fremtidens Arbejde* (31/12 76 til Lefolii):

*) Brevene til J. Johansen findes i Foreningen Dannebrog's Arkiv. (Rigsarkivet).

„Med hvert Aar føler jeg mere levende, hvor nødvendigt det er, hvis der skal sættes nogen alvorlig Modstand mod det tyske Stormløb, at der da virkes ganske anderledes end hidtil paa det ikke umiddelbart politiske Omraade. Vi har hidtil indskrænket os til og maattet indskrænke os, fordi Midlerne ikke strakte videre, til at støtte Privatskolen, hjælpe Pressen lidt o. lign. Men der *burde*, og — det er min Overbevisning — der *kunde* gøres langt mere.

(I) Navnlig burde der gøres noget alvorligt for rundt om at fremkaldte *ikke-politiske* Foreninger, hvor Folk kom sammen, først og fremmest for at tale og synge med hinanden, ogsaa vel for at læse et og andet sammen med hinanden, høre et lille Foredrag, hvis et saadant var at opdrive, hvilket jo som bekendt er en vanskelig Sag under et Herredømme som det tyske.

(II) Dernæst kunde der gøres noget alvorligt for rundt om at faa oprettet danske Bogsamlinger, om end kun med faa Værker i, saa dog med det skønneste, dygtigste, Folket mest tiltalende, vor Bogverden har frembragt.

(III) Der burde fremdeles vindes Kræfter til at skrive i vor stedlige Presse, Dannevirke, Flensborg Avis etc., der have mange Holdere, men ikke et til deres store Opgave svarende Indhold

(IV) Der burde *opsøges* unge Mænd og Kvinder her i Landet — enkelte komme jo stadig af sig selv — der kunde uddannes til at overtage den Gerning gennem Ledelse af Privatskolen, som vi Gamle jo nu i ethvert Tilfælde snart, i Følge Naturens Orden, maa nedlægge — og saa fremdeles.

Men til at tage *Ledelsen* af alt dette i Haand maa der, hvis det skal blive til noget, være en Mand, der nøje kender Forholdene, og som har sin Tid til sin Raadighed. Nu har jeg arbejdet her i 25 Aar og af dem har navnlig de 13 sidste givet mig et dybere Indblik, baade i hvad der *burde* gøres, og hvorledes det *alene kan* gøres. Derfor staar det for mig, som om det ikke var Ret, om de Erfaringer, jeg har gjort, ikke skulde

komme til at bære Frugt for Bevarelsen af vort Folkeliv, efter en større Maalestok, end det kan ske, hvis jeg skal blive siddende med min Skole, der naturligvis dels optager det meste af min Tid, dels binder mig i høj Grad med Hensyn til min Optræden udadtil. — Du ved, kære Ven, at jeg ikke skyede Kampene, selv de alvorligste. Men jeg søgte dem aldrig med min gode Vilje. Jeg elskede tværtimod Freden, og det dybere og inderligere, jo længere Aarene skred frem; og min Evne til at færdes i Livet og arbejde selv med de skarpeste Modstandere tror jeg ogsaa voksede med Aarene. Tro derfor ikke, at jeg nogensinde i den Virksomhed, som jeg tror det var nyttigt, at jeg sattes istand til at udfolde, skulde „søge Strid“; det er netop, fordi jeg tror at have vundet Færdighed i at undgaa den, selv med dem, der paa det nøjeste ved, hvor skarp en Modstander af dem jeg er, at jeg tror mig skikket til en saadan Virksomhed, som den jeg nu haaber at have givet dig en Forestilling om“.

Monrad havde ogsaa andre Motiver til at opgive sin Skole: „Jeg har nu i 14 Aar styret Skolen under et hensynsløst Fremmedherredømmes hele Tryk, uden nogen Uge eller Dag at vide, om jeg endnu skulde være Skolestyrer den næste, eller om et Magtsprog pludselig skulde standse mig midt i min Livsgerning. Det var ét, jeg tror nok det mindste. Et andet var værre: Jeg lod urokkelig min Skole beholde selvsamme Indretning, selvsamme Aarspræg efter 1864 som før. Dermed er min Skole efterhaanden mere og mere bleven en Anakronisme. Men bøj mig for Magten og gøre min Skole overvejende sproglig tysk, det vil jeg ikke; for mig var det uværdigt, for yngre Kræfter kan det være hæderligt og godt . . . Min Skole i den Skikkelse, jeg kunde være tilfreds med at have den i, har ikke længere nogen Fremtid under de nuværende flensborgske Forhold“ (12/1 78). Men den „sande og væsentlige Grund“ er dog de vidtgaaende Fremtidsplaner, som han allerede har nævnt.

Saa solgte han da — 30/3 1878 — sin Skole,*) for helt at

*) til den tysktalende og tyskdannede, men dansksindede Frk. Boldt. 1880 forsvandt de sidste danske Timer (i Religion) fra Monrads Skole.

kunne vie sit Liv og sine Kræfter til Arbejdet for dansk Kultur og Følkeliv dernede i „Landet“.

1878—1889.

Det var stadig en Hjertesag for Monrad: Hvorledes stiller det danske Folk sig til vor Kamp, dels for Sønderjydernes egen Skyld, dels — og navnlig — for hele Folkets Skyld; deri laa en Livsbekræftelse eller Livsfornægtelse, svntes han. Og han frygter —

Ogsaa nu, da han tager sin Beslutning og vover Springet, kommer hans Haab og hans Frygt frem: „Maaske skuffer jeg mig, maaske er det et bedrageligt Haab, jeg klamrer mig fast til, at det engang maatte gaa op for det danske Folk, at det gælder dets Liv, og at Kampen indtil videre fremfor alt staar i Sønderjylland, men at denne Kamp umuligt kan føres med Kraft og Frejdighed, naar ikke det danske Folk i dets Helhed tager virksom Del i Kampen som dets egen, og dette i Stilhed vides og føles trindt om i Sønderjylland. Maaske skuffer jeg mig som sagt i hint store Haab. Men i ét skuffer jeg mig ikke, deri, at jeg ikke kunde dø med Fred, dersom jeg ikke adlyder Stemmen i mit Indre, der vedbliver at byde mig at handle, som jeg nu har besluttet“. (12/1 78).

Der var knap gaaet et Aar, før Monrad maa tilstaa for sig selv, at det *var* „et bedrageligt Haab“ (3/1 79): „Siden hin 20. Marts 1878 har jeg nu staaet som en *fri* Mand i den tunge Kamp, vi føre, i Stand til, i Kraft af denne Frihed, at udrette mere for Kampen i Almindelighed, end før, hvis Vilkaarene for at udrette noget ere tilstede.

Blandt disse Vilkaar er da Hovedvilkaaret det, at det danske Folk ikke opgiver Sønderjylland eller — hvad der for mig er det selvsamme — indskrænker sig til daadløs Ordsqualder om Sønderjylland og den sønderjydske Sag — og saa vidt jeg skønner tyder alt paa, at det Øjeblik mere og mere nærmer sig, da saa godt som alt, hvad der vedrører den sønderjydske

Sag i Kongeriget, gaar over til at være Ordsqualder. For mig staar det som et Vidnesbyrd om den sørgeligste Blindhed for, hvad der i Sandhed kunde tjene til at vedligeholde Muligheden for Fædrelandets Frelse, for det danske Folks Genforening, at der i hele det danske Rige, trods omfattende Bestræbelser, i Løbet af et helt Aar kun kan tilvejebringes nogle faa tusinde Kroner til at støtte Folkekampen paa Folkets aandelige Sydgrænse, medens hundrede Tusinder, ja Millioner af Kroner henkastes til Øjemed, hvis Vigtighed i mine Øjne ikke taaler nogensomhelst Sammenligning med hint. Følgerne af dette Forhold i Kongeriget har været, at der *hidtil* er udrettet langt mindre, end der kunde have været udrettet, og vil fra nu af blive, — at det ene efter det andet synker sammen, og de Mænd, der i Troen paa det danske Folk satte deres Velfærd ind paa Sagen, overlades til deres Skæbne. — Vi maa langt bort fra den uendelig løse Snakken (sammenlign Berg, der ender Valghandlingen med et Leve for de sønderjydske Brødre og Søstre, som han og hans Venner ikke vil røre en Finger for) og over i Handlingens Verden; vort Folk maa høre op med at udmærke sig ved at være saa godt som det eneste i Europa, der bruger saadanne Sager som Spørgsmaalet om Fædrelandets Forsvar som Partivaaben og Aar ud og Aar ind forsømmer dets helligste Interesser — dog, vi vil ikke opregne al den Ynkelighed, en lang Række af Aar har fremvist Billedet af i Danmark.“

„Højre — Venstre — Venstre — Højre — synes at skyde alle andre Interesser til Side i vort stakkels Fædreland“, sagde Monrad med en vis Ret, og efterhaanden som Kampen bliver bitrere under Provisorierne, og navnlig efter at Hørup har begyndt sin Agitation for Nedrustning, bliver hans Tone haardere og haabløser:

„Vi have i disse Dage havt et Fællesdyrskue for de 7 store nordslesvigske Landboforeninger.. Slige store Fæltesmøder er en god Skik for Sammenholdet mellem alle Danske, medens de jo desværre ovre hos eder synes at være et godt Middel til at

uddybe Kræften mellem dem, der vil bringe Folket ind under et mildest talt lunefuldt, desværre ogsaa for det meste lavsindet Flertals Tyranni — og dem, der ønsker at hævde saa megen Frihed som mulig for alle, og saa megen Sans for højere Livsinteresser som muligt i vor falske Verden. Det ser i Sandhed mørkt ud for vort stakkels lille Restfædreland og for hele Norden. Ak, ak, vore lyse Ungdomsdrømme!“ (4/7 85).

„Denne evige Kævl om Styrelsens *Form*, som om *den* nogensinde var istand til at skabe et sundt Folkeliv, den ubændige Higen, her som anden Steds, hvor Magten synes lagt i deres Hænder, der har mindst Overblik, efter at faa Magten i Hænde, dette daadløse Væsen, der har sin Rod i Mangel paa Syn og Følelse for, hvad der i Sandhed adler et Folk, alt dette opfylder mig med en mørk Anelse om, at vort Folk er viet til Undergang. Der er talt om „Ordet, der er Daad“. Nej, den ihærdige, kraftige Handling, den er Daad. Verden tilhører den modige, ikke dem, der kryber i Skjul under deres fejge Hvad kan det nytte? Kan Danmarks Højskoleungdom vedblive at staa som en Fjende af Fædrelandets Forsvar, saa er vist Danmarks Dage talte“ (24/10 87).

Der er sandelig ingen Tvivl om, hvor han staar, den gamle Nationalliberale.

*

Men den sorte Fortvivlelse, som Monrad følte ved Letsindet hos *Folket*, kunde ikke kue det, der vel var Grundstemningen hos ham: hans lyse Tro paa Fremtiden *trods alt*. Den gav ham Mod til at arbejde trøstigt videre.

Nu, da han stod parat til at ofre al sin Tid og Kraft paa Sagen, kom han i Forbindelse med en Mand, der forstod hans Tanker og Planer, og som havde Evnen til at føre dem ud i Livet, *J. P. Junggreen*.

De drøftede først hans Planer ved Dyrskuet i Sønderborg August 1880. I de næste to Maaneder var der 7—8 mindre Mø-

der i Haderslev og Aabenraa, og endelig lykkedes det d. 10. Oktober 1880 at faa konstitueret „Foreningen til Bevarelsen af det danske Sprog i Nordslesvig“ („Sprogforeningen“).

Det har været diskuteret, hvem der er Stifteren af Sprogforeningen, Monrad eller Junggreen. Hvem der har taget Initiativet, kan ikke fastslaas, men det kan siges, at uden Monrad var Foreningen ikke blevet dannet af Junggreen, og uden Junggreen havde Monrad ikke formaaet det. Foreningens Program at virke effektivt for Udbredelsen af dansk Kultur, var det, som havde fyldt hele Monrads Liv, det var med Tanken om at faa oprettet en saadan Forening han havde opgivet sin Skole for helt at kunne kaste sig over Opgaven, men uden Junggreens Evne til at faa Tag i den slesvigske Bonde og Borger var det hele ikke kommet i Gang. Røsten var Monrads, men Haanden var Junggreens.

Monrads Glæde over Arbejdet i og for Sprogforeningen lyser ud af hans Breve:

„10. Oktober lykkedes det at faa Foreningen konstitueret under livlig Deltagelse. Det Tillidsvotum, de ledende Mænd her i Landet den Dag gav mig ved at vælge mig ind i den ny Forenings Bestyrelse, var en af de største Glæder, mit lange Kampliv her har bragt mig, og at jeg siden den Tid har havt Hænderne fulde ogsaa med denne Forenings Sager, vil du kunne tænke dig.“ (17/2 1881 til Lefolii).

„I Søndags var Junggreen hos os i 6 Timer, og vi fik en Række vigtige Punkter m. H. t. Sprogforeningens Virksomhed drøftede, og vi var særdeles enige næsten om alle Enkeltheder. Han og jeg maa jo trække det store Læs i Bestyrelsen. Men jeg er selvfølgelig rigtig glad derved og holder det for en Lykke m. H. t. Udviklingen herovre, at det er gaaet saaledes“ (26/4 1881 til J. Johansen).

„Vi havde da i Gaar vor store aarlige Generalforsamling i Sprogforeningen. Den var efter Forholdene godt besøgt — vel af en 70—80. Bestyrelsens Virksomhed i den nu forløbne Tid,

c. 2^{1/2} Aar, mødte stor Paaskønnelse, og den genvalgtes en bloc under livlig Tilslutning. Vi kan da atter, om Gud vil unde os Liv og Kræfter og Preusserne nogenlunde lade os i Fred, fortsætte vor Virksomhed i Ro. Af Referatet, som jeg i Dag, under Jessens Fraværelse, har givet af Mødet, vil De se, at vi have været meget sparsomme med at give de tilstedeværende Politimænd Oplysninger. Det manglende udfyldte vi da, straks efter Mødets officielle Del, ved Bordet“ (15/6 1883 til Kayser).

„Jeg staar jo endnu stadig midt i Kampen her paa dens yderste Grænser og takker hver Dag Gud af et oprigtigt Hjerter for, at han endnu lader mig have Kræfter til at udføre et og andet. Noget af det frugtbarste af, hvad jeg har om Hænde, turde være min Virksomhed for Sprogforeningen.“ (10/1 1885 til Lefolii).

Først gennem Sprogforeningen blev Monrad den Spreader af dansk Kultur, som han altid havde ønsket at være.

*

Den Del af Arbejdet i Sprogforeningen, hvor Monrad fik sin største Betydning, var ved Bestræbelsen trindt omkring at faa oprettet Sognebiblioteker.

I 1851 var der blevet dannet en „Komité for Oprettelsen af danske Folkebiblioteker i Slesvig“. Der var blevet gjort et stort Arbejde, 143 Bogsamlinger laa efterhaanden spredt over hele Slesvig. De administreredes saa at sige udelukkende af Præster og Lærere, men da disse i 1864 maatte drage bort, var der næsten ingen dernede, der førte Arbejdet videre. I Angel og Flensborgs Omegn var de „Genstand for en fanatisk Ødelæggelse“. Op til 1876 fortsatte Komitéen dog sine Bestræbelser i det smaa.

I Oktober 1877 afholdtes der, sikkert paa Monrads Initiativ, et Møde i Fredericia, hvor tidligere slesvigske Embedsmænd mødtes med en Kreds af Sønderjyder, og hvor man enedes om Dannelsen af „Udvalget til Udbredelse af god dansk Læsning i

Sønderjylland.“ Det gik noget trægt i Begyndelsen, men 15⁵ 1880 kunde Monrad skrive: „Vi synes i Aar at faa bedre Gang end i mange Aar paa Sognebogsamlings sagen, idet navnlig Mørk-Hansen*) har begyndt at tage sig kraftigt af at forsyne os med Bøger til de forskellige Bogsamlinger.“

Da Monrad ved Oprettelsen af Sprogforeningen fik hele Bibliotekssagen under sig, ompændte snart et Net af Bogsamlinger Nordslesvig. Knap et halvt Aar derefter (21/3 1881) kunde han skrive (til Lefolii): „Det forekommer mig, som der er kommen rigtig godt nyt Liv i Tingene henede, siden det lykkedes at faa oprettet Foreningen til det danske Sprogs Bevarelse. Vi have hidtil faaet 5—6000 Mark i Bidrag her fra Landet. Som Medlem af Bogkomitéen har jeg i den sidste Maa-neds Tid udsendt henved 70 Bogsamlinger, bestaaende af Skrifter som Ingemanns, Blichers, P. P.s og Carl Bernhards historiske Romaner, Ewalds, Bergsøes, Thyregods, Knud Skyttes o. s. v. Jeg var i December i København og indkøbte for 9000 Kr., dog fik vi i det hele 33¹/₃ % Rabat paa. Senere har vi indkøbt Bøger til en Bogladepris omtr. 2500 Kr. hos Oplysningsudvalget,**) der har været saa nobelt at overlade os dem for 25 % altsaa for 8—900 Kr. Alt dette lader jeg indbinde her i Flensborg og udsender det herfra, men pr. Jernbane og Fragtvogn. Bøgerne er valgt, paa Grundlag af et af mig indgivet Forslag, af den samlede Bestyrelse i Forening med et Par til kaldte Venner.“

Dermed var allerede $\frac{7}{10}$ af Nordslesvig dækket med Biblioteker, „og vi haaber snart at kunne forsyne ogsaa Resten af Nordslesvigs Sogne (c 30) med lignende. Vi arbejder ogsaa paa at faa udgivet en rigtig god *Sangbog*, uddele et Par Tusind Eksemplarer gratis og sælge Resten overordentlig billig.“ (17/12 1881 til Lefolii).

*) Mørk Hansen (1815—95) Præst i Vonsild. Ivrig Forkæmper i Skrift og Tale for Sønderjylland.

**) o: Udvalget for Folkeoplysningens Fremme.

„Vi har nu faaet hele det store til os bestemte Oplag af 40 Fortællinger til Fædrelandets Historie*) her til Flensborg, og Omdelingen gaar rask fra Haanden — til i Lørdags var der udsendt 52 store Pakker. Disse er næppe mere end $\frac{1}{4}$ af det uhyre Kvantum Biblioteksbøger, Sangbøger, Nodebøger og Fortællinger, der denne Gang udsendes (6/11 1882 til J. Johansen).

„Paa Generalforsamlingen kunde jeg meddele, at vi i 1881 havde uddelt 5915 Bd. til Bogsamlinger, og i 1882 3722, dertil i 1882 endnu som Gave 4221 Sangbøger og 305 Nodebøger samt endelig, ligeledes i 1882 5455 „Fortællinger af Fædrelandets Historie; endelig at, naar vi ogsaa medregnede, hvad der hidtil er uddelt i 1883, blev det ialt 10.315 Biblioteksbøger, 4470 Sangbøger, 425 Nodebøger og 6700 „Fortællinger af Fædrelandets Historie“, hvoraf jeg efter Bordet endnu udleverede 100. Vi har saa til dette Øjeblik uddelt 22.000 Bøger.“ (15/6 1883 til Kayser).

Til Ledere af disse Bogsamlinger tog man Folk fra Rækkerne, en Bonde eller Borger, der var med i Kampen. Nu var det i Følge Sagens Natur ikke Embedsmændene, men Folket selv, der administrerede.

Der er vist ikke mange Sønderjyder, der var unge i 1880-erne, som disse Sognebiblioteker ikke har betydet noget for.

Den unge Nis Nissen i Nordborg skrev (17/9 1885) til Monrad om den Betydning, Sognebiblioteket der havde: „Det bliver flittigt benyttet, endogsaa af Hjemmetyskerne; særlig glædeligt er det, at rigtig mange Skolebørn gøre god Brug af Bøgerne, hvad jeg daglig er Vidne til; det er dobbelt glædeligt, da Byens Skole er forsynet med et Bibliotek, som Lærerne vist ikke forsømmer at henvise til.“

*

*) Af dette A. D. Jørgensens Værk (skrevet netop til Sprogforeningen) uddeltes der ikke mindre end 10,000 Eks. Det bekostedes af »vor gamle Ven i al Slags Nød« Brygger J. C. Jacobsen.

At der i Løbet af et Par Aar blev uddelt omtrent 5000 Sangbøger (fra 1885 „den blaa Sangbog“), viser den Interesse, Sprogforeningen nærede for, at dansk Kultur ogsaa blev spredt gennem det levende Ord, for Foredragsvirksomhed.

Monrad havde selv allerede i Slutningen af 1860'erne faaet stiftet Foreningen Enigheden, hvor der ofte blev talt, bl. a. af ham selv, og han havde været ivrig for — da det kunde lade sig gøre — at indkalde Talere, mest Præster, fra Kongeriget. Nu saa han med Glæde (men vist ogsaa med nogen Forundring) Initiativet udgaa fra den slesvigske Bonde selv:

„I de sidste Aar er der kommet mere Liv m. H. t. Afholdelse af Foredragsmøder, til Trods for at det efterhaanden saa godt som fuldstændig forbydes kongerigske Mænd at holde Foredrag. Særlig skyldes der Gaardejer Philip Møller i Jægerup ved Vojens Tak for hans ihærdige Bestræbelser for at faa Folk til at samle sig om Foredrag, Oplæsning, Sang og Samtale. I en nærmest af ham stiftet Foredragsforening for Jægerup og tilstødende Sogne er der i Løbet af et Aars Tid holdt ikke mindre end 13 Møder. Ved Siden heraf underviser han stadig Omegnens Ungdom i dansk Historie. Geografi o. s. v., der jo aldeles udelukkes fra Undervisningen i Skolen. Han har nylig gjort en Rejse i de sydligste dansktalende og danskfælende Egne for at virke for Oprettelse af Foredragsforeninger samt Tilslutning til Sprogforeningen og Indgivelse af Andragender til den om at faa Bogsamling o. s. v.“ (Juni 1886 til J. Johansen).

Hvor nær han var knyttet til Bestræbelserne, viser to Breve til ham. Det første fra *P. Skau*, Bukshave (14/9 1885).

Kære Monrad.

Ligesom i Øster Linneth og Jægerup agter jeg at synge danske Sange med Skolebørnene, ligesom jeg ogsaa vil fortælle Danmarks Historie for dem. A. D. Jørgensens fortræffelige Fortællinger vil da først ret komme i Gang, naar det mundtlige Ord baner Vejen.

Men jeg vilde ogsaa gerne læse Danmarks Geografi med Børnene, hvoraf de, som bekendt, intet faar i Skolerne. Dertil savner jeg imidlertid et større Kort.

Ph. Møller af Jægerup fortalte mig, at han havde faaet et saadant Kort fra Sprogforeningen. Vil De ikke nok sørge for, at jeg faar et lignende.

Tillige maa jeg have mindst 30 af vore Sangbøger.

Jeg skaffede et Lokale i et mig tilhørende Lejehus, som ligger temmelig tæt ved Gaarden og ved Alfarvej.

Jeg tænker ogsaa, at voksne nu og da en Aftenstund skal forsamle sig der til Sang og anden Underholdning, og agter jeg i saa Fald at holde Foredrag over et og andet, ligesom det er mig en let Sag at faa flere Foredragsholdere.

Jeg havde for længe siden begyndt herpaa, dersom jeg ikke havde været saa stærkt lagt i Beslag med hist og her i Moderlandet at fortælle om vore Forhold i Fortid og Nutid, men nu gaar det ikke at sætte det hjemlige Arbejde tilside længere, thi de danske Børn begynde ogsaa her at synge de tyske Sange uden for Skolen, naturligvis uden at forstaa dem.

Med Børnene vil jeg synge og læse hver Onsdag Eftermiddag, da de er fri for Skole“.

Det andet er fra *Nis Nissen*, Nordborg (17/9 1885).

Kære Monrad!

Hjertelig Tak for de tilsendte Billeder og for den Venlighed og Gæstfrihed, De med Familie beviste mig under mit Ophold i Flensborg i Sommer. Min første Flensborgtur vil længe blive bevaret i friskt og lyst Minde.

Sangbøgerne bliver vel anvendte; nogle Stykker er alt i gode, skønsumme Hænder, og en Del har jeg stadig med mig, naar jeg følger Indbydelser til større Sammenkomster, som Bryllupper og lign.; det er særlig de unge, som ved saadanne Lejligheder gør Brug af dem. Ja, der var vundet ikke saa lidt endda, om den danske Sang ret maatte finde Indgang rundt omkring i de mange Hjem, hvor den nu er forstummet, thi

hvor den gode danske Sang faar Ørenlyd, der vil Tyskheden og al anden Uaand ikke kunne trives længere. „Sangen er en Stormagt i Aandens Rige“.

Nu til Vinter agter vi at oprette en Foredragsforening paa Egnen her, og jeg haaber, den vil blive en god Hjælp og Støtte i Arbejdet for den folkelige Oplysning og den gode Sags Fremvækst. Der vil jo allerede i og for sig være meget vundet ved dette, *at vi samles* og dermed bliver delagtige i Fællesskabets Velsignelser.

Særlig godt og gavnligt vil det ogsaa være, om vi unge trindt omkring i vort kære Sønderjylland kom til at stifte nærmere Bekendtskab med hverandre og derigennem faa Lykke til at slutte et Vennelag ud over Sønderjylland, saadant et aandeligt Fostbroderskab, med det Maal at optage og fortsætte de ældres Gerning og værne om vor Odelsret for kommende Tider. Vi ere alt i Færd med at skabe et saadant Vennelag her paa begge Sider af Sundet, og vi haaber, det vil bære Frugt for Fremtiden. Ved Besøg, større Sammenkomster, som Sprogforeningsmøder, Landbomøder og sligt, vil der altid kunne virkes for Sammenslutning og Samarbejde.

Vil De være saa venlig at meddele mig lidt om Deres Foredragsforening: Vedtægterne, Forholdet overfor Politiet m. H. t. Anmeldelser af Møderne og andre Oplysninger, som De mener kan være nyttige for os uerfarne Begyndere.

Og hermed hjærtelig Hilsen samt Tak til Dem og Familie.“

Dette Brev har Monrad sendt til Pastor J. Johansen, Formand for Foreningen Danebrog, og i en Note oplyst:

„Nis Nissen er en ung Gaardmand fra Nordborg, der sammen med Hans Peter Hanssen, Nørmølle, o. fl. arbejder paa at samle flere og flere dygtige unge Mænd til med dem at fortsætte deres Fædres Kamp“.

Det er, som om den gamle Nationalliberale og den unge Slægt med dette Brev giver hinanden Haandslag.

Endelig skal nævnes det Arbejde, han stadig havde med sin kære *Flensborg Avis*, som han jo havde taget sig saa kraftigt og uegennyttigt af lige fra Starten i 1869.

Da Gustav Johannsen sad fængslet i Magdeburg, skrev han til denne bl. a. følgende Breve:*)

„Du længes sikkert efter at høre lidt om, hvorledes det gaar med Redaktionen, og om et og andet ellers. Jeg vil da snappe nogle Øjeblikke før Sengetid til at skrive.

Først da dette, at det naturligtvis er et temmelig strengt Arbejde for os at skulle sørge for hele Avisens Fyldning, tilmed paa en Tid, da vi omtrent hver Dag have ny Turister i Besøg. Men det gaar jo dog. Holdt hjælper med en Slump af, hvad der skal staa under Flensborg, men desværre er der altid en Del af, hvad han skriver, jeg ikke tør tage. Fra anden Side har vi ikke modtaget nogen Haandsrækning. Navnlig er dette slemt m. H. t. de stedlige Nyheder. Er der ingen, som du fra Magdeburg af kunde opmuntre til at hjælpe dig lidt i den Retning.

Jeg længes efter at høre fra dig. Sig, hvad du kan ønske m. H. t. Redaktionen, naar der er noget, vi *kan* gøre bedre; vi vil det gerne (6/8 1879),

Jeg var i Gaar saa medtaget, at jeg følte, jeg maatte ud i Guds fri Natur for at friskes lidt op, og tog da til Frøslev, hvor jeg havde en længere Samtale med Korsholm og Andresen. Siden gik Andresen og jeg lidt ud efter Bekkasiner, men ikke et eneste ærligt Skud, kun to Plaf paa alt for langt Maal. Jeg var saa træt af nogle faa Timers March, at jeg oftere var nær ved at falde om, — men i Dag synes mig, jeg er en hel anderledes Karl, og er rigtig glad ved Haabet om, at nogle Ganges ordentlig Bevægelse i fri Luft atter kan bringe mig til Hægtterne. Og medens jeg kan søge Lægedom ved frit at strejfe om under Guds blaa Himmel, skal du Stakkel sidde indespær-

*) Gustav Johannsens Arkiv. Rigsarkivet.

ret mellem et Fængsels snævre Volde; men Gud være lovet, nu skrider jo Tiden; i Dag har du siddet omtrent en Fjerdedel af Tiden. Men, kære Ven, naar du atter vender tilbage, synes mig fremdeles ikke, du paa ny bør sætte dit Navn paa Bladet. (22/8 79).

Frk. Hansen passer nu nøje sin Dont, kommer 2¹/₂ og gør ingen Vrøvl ved at blive lidt længer. Under saadanne Omstændigheder synes mig, vi bør lade hende blive, hvis Bladet kan bære Udgiften. „Hvis Bladet kan“ — ja, nu maa vi jo være meget spændte paa, om der kommer noget ud af alle vore Anstrengelser: Reklamen er omdelt i Aarhus af Stiftstidende i 2000 Eksemplarer for 4 Kr.... (22/9 1879).

Mit Syn m. H. t. Flensborg Avis' Fremtid er dette: Vi maa fremdeles hver for sig gøre alt, hvad der staar i vor Magt for at gøre Bladet til et saa ejendommeligt og dygtigt Blad, at det endogsaa uden for dets egentlige Opland holdes for *dets Godheds Skyld*, ikke blot af patriotiske Grunde“ (10/10 1879).

I 1882 var Gustav Johannsen blevet valgt til den tyske Rigsdag i Flensborg, og Monrad maatte atter trække hele Læset: „Fra det Øjeblik, Gustav Johannsens Kandidatur kom op, har jeg kun havt ringe Hjælp af ham med Hensyn til Flensborg Avis. Mit Arbejde er derfor tit ved at vokse mig over Hovedet, og jeg kunde umuligt vedblive saaledes. Men jeg arbejder jo med fuld Glæde for Johannsen, der jo har faaet større og vigtigere Opgaver og derfor absolut bør skaanes“ (25/3 1882 til J. Johannsen),

Saa fik Monrad altsaa Jessen knyttet til Flensborg Avis som Redaktør — til stor Glæde: „Ogsaa mig forekommer det, at det gaar rigtig godt med Jessens Arbejde som Redaktør, hvad jeg naturligvis er rigtig glad ved, da jeg jo i flere Aar har haft Muligheden af at faa ham hertil for Øje og lovet mig meget af en saadan Ordning. Selv er jeg vedbleven at redigere „politisk Oversigt“ og forøvrigt ogsaa ellers at levere et og andet,

da Redaktionen af alle Dele af et Blad er for meget for én Mand eller i alle Fald vilde gøre ham tit et saadant Slid, at Friskheden til lidt selvstændig Frembringelse gik i Løbet. Ogsaa faar jeg jo derved stadig en naturlig Lejlighed til at udtale mig om baade det ene og det andet, og da navnlig holde lidt igen, naar han vil tage skarpere fat, end Domstolene kan taale (20/7 1882 til Sm.).

„Mig forekommer Bladet nu at være det selvstændigste og dygtigste her i Landet,*) det egentlig ledende. Det var ogsaa i Haab om, at Jessen skulde kunne hæve det hertil, at jeg i 1882 gjorde alt for at faa ham hertil. Min Tillid til ham er ikke blevet skuffet“ (4 - I - 1883).

Men ikke sjældent maatte Monrad atter overtage Redaktionen, naar Jessen fik Forfald: „Jeg har maattet overtage Stillingen som ansvarshavende Redaktør, siden Jessen for 14 Dage siden tiltraadte sin 6 Maaneders Fængselstid i Straffeanstalten i Glückstadt. Du kan tro, det er en lystelig Retspleje, vi har; Tyve og Røvere dømmer man til nogle Ugers Fængsel, en Redaktør til 6 Maaneders, ikke fordi han har sagt et usandt Ord, men fordi „Tonen“ i, hvad han har skrevet, var uhøflig mod Skolekommissionen i Haderslev!“ (22/3 1884 til Lefolii).

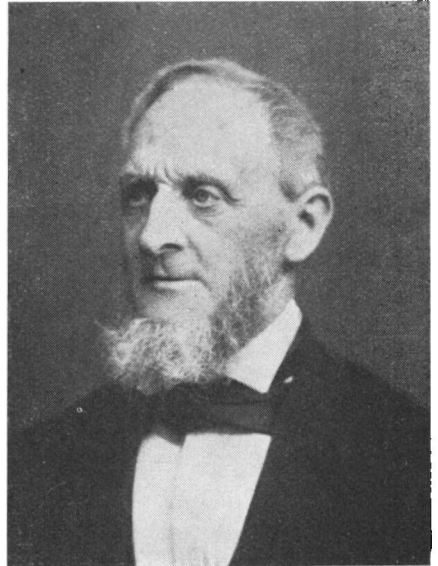
Ligesom Monrad anerkendte Jessen i saa høj Grad, at han kunde skrive: „Alle maa være bleven klare over, at vi i Jessen har fundet og vundet den største aandelige Kraft i Retning af Penneførelse, som endnu nogensinde er fremtraadt, siden Kampen for Modersmaalet begyndte for omtrent et halvt Aarhundrede siden“ (10/4 1886 til J. Johannsen), saaledes anerkendte Jessen ogsaa i høj Grad Monrads Arbejde for Bladet; ved hans Død skrev han (Fl. A. 3/6 1889): „Monrads Utrættelighed viste sig især i, at han altid vidste nye Udveje. Slog det fejl paa et Punkt, begyndte han paa et andet. Hans Hovedfortjeneste be-

*) o: i Sønderjylland.

stod i bestandig at give Stødet til noget. Han var derfor med i mange Ting (Starten af Fl. A. i 1869 og hans Arbejde uden Vederlag nævnes). Ethvert Tegn paa Bladets Opsving tog han imod med samme Glæde, som var det en personlig Lykke. (Han redigerede Søndagsbladet og) endelig har han i det sidste halve Aar ved en „Afdeling for Ungdommen“ søgt at raade Bod paa den Brist, der under de nuværende Forhold kunde findes i Ungdommens Oplæring“.*)

*

Monrad havde siden sin Ungdom aldrig været alvorligt syg. Men Sommeren 1888 begyndte han at skranke, og det viste sig efterhaanden, at det var Kræft i Underlivet. I Februar maatte han gaa i Seng, og han kom ikke til at staa op mere. Men det, at det var Dødslejet, kunde ikke standse hans Virkelyst. Han røgtede stadig sit Hverv som den ledende i Bogudvalget og

C. F. Monrad

skrev til Søndagsbladet. Endnu den sidste Dag han levede laa han og hjalp med Korrekturlæsning og fik sin Datter til at læse højt om Cavour, som han vilde skrive om i Bladet.

Han døde 1. Juni 1889.

*

Naar A. D. Jørgensen, der dog saa paa Monrad med Kærlighedens Øjne, sagde om ham, at han var en Mand uden fremragende Evner, er det sikkert rigtigt.

*) Ved Juletid 1888 var der kommet Meddelelse om, at Tysk alene skulde være Undervisningssprog fra 1. 4. 1889.

Han var jernflittig; endnu da han var over 70 Aar gammel, plejede han, naar han havde rejst sig fra Middagsbordet, straks at gaa ind paa sit Værelse for at give sit til at arbejde. Han arbejdede ikke særlig hurtigt, hans Tanker gav ham ikke Ro dertil; han arbejdede heller ikke særlig jævnt, der var alt for meget, der stormede ind paa ham.*)

Han havde et uroligt Sind, et Temperament med stærke Svingninger, undertiden var han besat af sort Fortvivelse, undertiden (og oftest) fyldt med lyse Forhaabninger. Han kunde være heftig og stærk i sine Ord og haard i sin Dom, og om end Livet lærte ham en mere afdæmpet Færd, blev han aldrig nogen Taktiker. Maalet vidste han, men Midlerne var han usikker med; han kunde gribe fejl, han oplevede mange Skuffelser og undrede sig højlig, naar et Resultat ikke var, som han havde ventet det.

Monrad stod fremmed overfor vist alt det nye, der kom frem i Danmark efter Nederlaget. Han levede meget for sig selv, uden videre Kontakt med sine Omgivelser: „Han gik saa støt den Vej, han vilde gaa, og arbejdede stille, men ivrigt og uophørligt for det, der var hans Livssag. Han gav med Glæde gode Raad og en Haandsrækning, naar det krævedes af ham, og levede sikkert et rigt aandeligt Liv i sit Hjem, hvor hans Hustru elskede og beundrede ham, og hans Børn saa op til ham. Men han kom aldrig rigtig i Kontakt med Flensborgerne; de saa op til ham, fordi han var den akademisk dannede Mand, men forstod ikke at værdsætte ham efter Fortjeneste. Han manglede Evnen til at skaffe sig Venner i alle Befolkningsslag, og derfor var der selv Danske i Byen, der kun kendte ham af Navn og Udseende. Forøvrigt tror jeg ikke, at han savnede Borgernes Venskab eller Beundring“.**)

*) Dette Træk og noget af det følgende er fra Jessens Nekrolog Fl. A. 3. 6. 1889.

***) Martha Ottosen: Danmarks Grænesvagt mod Syd. S. 167.

Han havde ingen social Interesse og manglede — i hvert Tilfælde til nogle Aar før sin Død — Tillid til, at Ledelsen af det, han kendte noget til, kunde betros Borger og Bonde, en Mistillid, der bestyrkedes ved de beskæmmende personlige Stridigheder, han var Vidne til omkring 1880: „De ved nok, hvor ringe Tro jeg altid har havt til gode Resultater af, at „Sønderjyderne selv“ skulde raade over Anvendelsen af Pengemidlerne, der samles i Kongeriget, og denne Tro er sandelig ikke blevet bedre ved den Maade, hvorpaa det Parti, der stadig lægger Hindringer i Vejen for Fred og Enighed her i Landet, har optraadt her i Landet før og efter Krügers Død“.*) (26/9 1881 til J. Johansen).

Monrad var og blev ved at være for meget af Embedsmanden, Akademikerens, den Nationalliberale.

Og *alligevel!* Naar Monrad alligevel fik saa stor Betydning, var det, fordi han var saa helt et Menneske, der aldrig tvivlede paa sig selv og sin Sag og altid vidste, hvor hans Plads var — paa Post i yderste Linie. Paa hans Side stod Sandhed og Retfærdighed, og derfor maatte hans Sag sejre, før eller siden, sikkert først efter hans Død, men Sejren var vis.

De Ideer, han brændte for, var han trofast mod hele sit Liv, det var de samme paa hans sidste Levedag, da hans Datter læste op for ham om Cavour, som da han som ung Student sammen med Regenburg forlod Sorø Skole og Wegeners Paa-virkning.

Der var først *Frihedens* Idé, som jo begejstrede hele den akademiske Ungdom, da Monrad var Student. Han havde den Tanke, at denne Idé fra den franske Revolution i Tidens Løb vilde gaa sin Sejrsgang fra Land til Land, og ogsaa derfor var Frankrigs Nederlag i 1870 ham saa stor en Skuffelse. I sit Syn paa Frankrigs Udenrigspolitik var han udpræ-

*) Sigter til Junggreens Modstandere, Edsnægterne. 1881 gik Danskerne splittede til Valg.

get Republikaner. Han fremstillede (i Flensborg Avis) Forholdene under Republikken saa fordelagtigt som muligt; han havde Tillid til Gambetta, men først og fremmest til Frihedens Sag.

Men Monrad var, som de fleste Nationalliberale, vel Frihedsmand (liberal), men ikke Demokrat. Han troede ikke paa „Folkets“ Evner til at administrere og navnlig ikke til at lede og styre; paa vistnok alle Punkter havde Venstre i ham en bitter Modstander.

Frihedens Idé gik for ham efterhaanden helt op i en anden Idé: *den nationale*, Troen paa og Kampen for Danmarks Lykke og Fremtid, Frihed til Udfoldelse og Udvikling af alt, hvad dansk var. Det var for ham det Centrale.

Og denne Kamp havde sit Brændpunkt i Slesvig, i Kampen der mellem dansk og tysk.

Om Folket forstod det, var det Liv, men vilde det ikke tage Kampen op, var det Død. Selv var han saa sikker: „Jeg hviler i den tryggeste Forvisning om, at dette er Guds Vilje, at vi skulle væge os mod Døden til det Yderste“.

Stemninger, Rørelse og Ord var han imod, det var Vilje og Handling, der krævedes.

Her led Monrad sin store Skuffelse ved den svigtende Interesse, det danske Folk viste i Aarene efter Nederlaget, det var jo praktisk taget intet, man satte ind herhjemme, hverken af Penge eller Energi, og Skuffelsen blev ved at nage ham.

Men underligt var det, hans Fortrøstning paa Ideen var saa stærk, at den kunde ligesom absorbere al Skuffelse og al Bitterhed og skænke ham en Arbejdsglæde og Sikkerhed, næsten mod det, der syntes at være Fornuft.

Om Monrad i Flensborg Latinskole skrev A. D. Jørgensen jo: „Gennem ham traadte det danske og nordiske Aandsliv os imøde i sin bedste Skikkelse“. Efter 1864 blev hans Betydning hundredfold større: *han var gennem en Menneskealder Dan-*

marks Repræsentant for den danske Kulturarv i Slesvig. Han var en af de faa, der blev tilbage. Det var ham, der skaffede Midlerne fra Kongeriget, organiserede og administrerede.

Trods Ligegyldighed, ringe Tilslutning og svigtende Held, blev han ved og blev ved. Men først da han som en næsten gammel Mand var kommet i Forbindelse med Junggreen og Nis Nissen, Borgeren og Bonden, fik han den danske Kulturarv ret gjort frugtbringende. Gennem Sprogforeningen blev Bogen og det levende Ord en Magt. Den gamle trofaste Stridsmand naaede de sidste Aar af sit Liv at kunne se Resultat af sit Virke i næsten hvert Sogn i Nordslesvig, i Stuen hos Bonden, hvor de danske Bøger var, og i det Lokale, hvor man samledes til Sang og Tale.

Kjeld Galster.
